

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний аграрний університет

МЕЛЬНИК ЛЮДМИЛА ЮРІЇВНА

УДК 33:0019:338.43(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В АГРАРНІЙ СФЕРІ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.03 - економіка та управління національним господарством

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському національному університеті садівництва Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
Жаворонкова Галина Василівна,
Національний авіаційний університет,
Інститут екологічної безпеки,
професор кафедри аерокосмічної геодезії.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Сіренко Наталя Миколаївна,
Миколаївський національний аграрний університет,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та
страхування;

доктор економічних наук, доцент
Курмаєв Петро Юрійович,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, професор кафедри фінансів,
обліку та економічної безпеки;

доктор економічних наук, доцент
Антохов Андрій Анатолійович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, доцент кафедри економічної
теорії, менеджменту і адміністрування.

Захист відбудеться «27» червня 2018 р. о 9.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.38.806.01 у Миколаївському національному аграрному університеті за адресою: 54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Миколаївського національного аграрного університету за адресою: 54010, м. Миколаїв, вул. Генерала Карпенка, 73, навчальний корпус № 1.

Автореферат розіслано «26» травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Ключник

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському національному університеті садівництва Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
Жаворонкова Галина Василівна,
Національний авіаційний університет,
Інститут екологічної безпеки,
професор кафедри аерокосмічної геодезії.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Сіренко Наталя Миколаївна,
Миколаївський національний аграрний університет,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та
страхування;

доктор економічних наук, доцент
Курмасв Петро Юрійович,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, професор кафедри фінансів,
обліку та економічної безпеки;

доктор економічних наук, доцент
Антохов Андрій Анатолійович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, доцент кафедри економічної
теорії, менеджменту і адміністрування.

Захист відбудеться «27» червня 2018 р. о 9.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.38.806.01 у Миколаївському національному аграрному університеті за адресою: 54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Миколаївського національного аграрного університету за адресою: 54010, м. Миколаїв, вул. Генерала Карпенка, 73, навчальний корпус № 1.

Автореферат розіслано «26» травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Ключник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Останніми десятиліттями роль знань в економіці постійно зростала, набуваючи значення рушійного фактора її розвитку. Виникла нова господарська парадигма, яка передбачає принципово іншу комбінацію факторів виробництва, структуру капіталу, модель зростання та ін. Досвід розвинених країн свідчить, що довгострокову конкурентоспроможність національної економіки забезпечує перехід до концепції економіки знань, пріоритетами якої є розвиток та поширення інформаційних технологій, розробка та впровадження інновацій, інвестиції у формування людського капіталу.

Сучасна наукова думка в Україні зосереджена на обґрунтуванні механізмів формування і розвитку соціально орієнтованої держави й економіки, які практично неможливо побудувати, використовуючи лише традиційні теорії та вчення. Соціально-економічні перетворення в напрямку формування економіки знань в аграрній сфері трансформують також інституціональну основу поведінкових мотивів індивідів і суб'єктів господарської діяльності. Великий вплив на формування економіки знань в аграрній сфері має рівень освіченості сільських жителів та їх ставлення до інтелектуальних цінностей.

В аграрній сфері України відчутний великий розрив між теоретико-методологічними знаннями та їх практичним використанням, для подолання якого необхідно сформувавши чітку модель структурно-інноваційних зрушень, яка буде наповнюватись новими знаннями, технологіями й інформацією. Ключовими завданнями для досягнення економічної стабільності в аграрній сфері України є формування економіки знань.

Проблемі становлення та розвитку економіки знань присвятили свої дослідження такі зарубіжні вчені Д. Белл, Е. Брукінг, П. Друкер, Дж. Гелбрейт, Л. Едвінссон, М. Кастеллс, Я. Корнаї, Т. Кун, І. Лакатос, Р. Лейн, Й. Масуда, Ф. Махлуп, М. Порат, М. Портер, Е. Тоффлер, Р. Хатчінс та ін.

Трансформаційні процеси розвитку України на засадах економіки знань та науково-технічного прогресу досліджували В. Александрова, А. Антохов, Ю. Бажал, В. Базилевич, Д. Богиня, В. Геєць, О. Гудзинський, А. Євенко, Г. Жаворонкова, М. Згуровський, В. Іванова, П. Курмаєв, О. Лапко, В. Мандибура, А. Маслов, Б. Погріщук, М. Рубанець, В. Семиноженко, С. Судомир, Л. Федулова, А. Чухно та ін., в аграрній сфері наукові пошуки здійснювали: О. Бородіна, О. Вишневська, І. Кушнір, М. Малік, О. Новіков, П. Саблук, Г. Саранчук, Н. Сіренко, О. Шубравська, В. Чабан, А. Чухно, О. Шпикуляк, О. Янковська та ін.

Значна кількість досліджень підтверджує високу зацікавленість суспільства проблемами формування та розвитку економіки знань. Проте особливості формування економіки знань в аграрній сфері ще потребують ґрунтовних наукових розробок та досліджень. Відсутні цілісні напрацювання в методології її формування, давно назріла потреба дослідження структурних елементів, удосконалення інструментарію діагностики та моніторингу стану формування економіки знань в аграрній сфері, визначення стратегічних

напрямів її формування в сучасних умовах.

Актуальність, наукова значущість дослідження особливостей формування економіки знань в аграрній сфері, наявність дискусійних питань у підходах формування економіки знань зумовили вибір теми, постановку мети, завдань, предмета і структури наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Уманського національного університету садівництва за темою «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210), у межах якої автором дано визначення економіки знань, запропоновано методологію наукового дослідження і виявлено особливості її формування, розроблено механізми реалізації політики формування економіки знань та здійснено прогнозування інституціонально-структурних змін в аграрній сфері.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробка методичних і прикладних рекомендацій для формування економіки знань в аграрній сфері.

Досягненню поставленої мети сприятиме вирішення таких завдань:

- дослідити генезис теорії економіки знань, концепції суспільства, заснованого на знаннях, та визначити найбільш важливі характеристики економіки знань;

- розглянути інституціональні зміни в соціально-економічних відносинах і системах управління ними, визначити місію держави в період переходу до економіки знань;

- визначити особливості інтелектуального капіталу як об'єкта формування економіки знань;

- дослідити людський капітал, використовуючи інституціональний підхід та сформулювати його основні методологічні положення;

- з'ясувати сутність поняття «соціальний капітал економіки знань»;

- обґрунтувати методологічні підходи формування економіки знань в аграрній сфері та визначити базову парадигму дослідження;

- розробити модель взаємозв'язку інноваційного, людського та інтелектуального потенціалів в економіці знань;

- запропонувати модель інтеграції науки, освіти та виробництва в аграрній сфері, враховуючи сутність інтеграції та ідеї цілісності, єдності, системної організації;

- виявити основні характеристики та складові моделі креативної людини в економіці знань;

- проаналізувати існуючі підходи до вимірювання економіки знань і запропонувати методологічні підходи до оцінювання економіки знань як екосистеми в аграрній сфері;

- здійснити діагностику стану та системно-структурний аналіз формування економіки знань аграрної сфери України в розрізі її складових;

- розробити методологічний підхід до оцінювання процесу формування економіки знань аграрної сфери України;
- узагальнити методологічні підходи до державної інноваційно-технологічної політики як стратегічного орієнтиру формування економіки знань аграрної сфери України;
- обґрунтувати роль та особливості аграрної освіти у формуванні людського капіталу економіки знань;
- визначити напрями активізації розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань;
- виявити основні форми економічного механізму управління соціальними процесами території для забезпечення людського розвитку та формування соціального капіталу в аграрній сфері;
- запропонувати організаційно-економічне забезпечення результативності формування економіки знань;
- узагальнити основні пріоритети стратегічного управління інституціональними змінами та сформулювати цілі трансформації суспільства за різними аспектами та на різних рівнях управління;
- обґрунтувати способи отримання знань на підприємстві та етапи проектування системи менеджменту знань;
- розробити основні критерії та види результативності функціонування й сталого розвитку аграрної сфери у вимірі економіки знань як екосистеми;
- спрогнозувати показники складових економіки знань аграрної сфери України на найближчі роки.

Об'єкт дослідження – процес формування економіки знань в аграрній сфері.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних та практичних засад формування економіки знань в аграрній сфері.

Методи дослідження. Обґрунтованість результатів дослідження забезпечена використаними в роботі основними методами наукового пізнання, що дало можливість реалізувати концептуальну єдність дисертаційного дослідження.

Для вирішення поставлених завдань використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний (дослідження загального зв'язку економічних процесів і явищ та їх розвитку); дедукція (побудова структури роботи та вивчення предмета дослідження); структурний аналіз та синтез (аналіз складових економіки знань, структурних змін національної економіки); абстрагування (виокремлення суттєвих складових процесу формування економіки знань); розрахунково-конструктивний (прогнозування показників структурних змін); статистичний та порівняльний аналіз (виявлення особливостей формування та оцінка економіки знань); аналогія (встановлення схожості інноваційної політики різних країн); експертний метод (проведення анкетування); моделювання (розроблення моделі інтелектуально-креативної парадигми, моделі взаємозв'язку інноваційного, людського та інтелектуального потенціалів організаційно-економічного механізму формування економіки

знань) та індукція (формування висновків дисертаційного дослідження).

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти, дані Державної служби статистики України, Національної академії аграрних наук України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Світового банку, матеріали вітчизняних та іноземних науковців у монографіях, статтях та інтернет-ресурсах.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методологічних, методичних засад та розробці механізмів забезпечення формування економіки знань в аграрній сфері. До основних результатів дослідження, що відображають наукову новизну та розкривають зміст дисертації, можна віднести:

вперше:

– теоретично обґрунтовано і розроблено категорійну матрицю базису економіки знань, яка відображає об'єкт і предмет наукового дослідження у формуванні економіки знань у певній послідовності (універсальне → загальне → особливе → одиничне → конкретне) (с. 11-12);

– визначено інтелектуально-креативну парадигму формування економіки знань, яка включає когнітивний креатив; основні види діяльності (освітньо-вітальна, науково-інноваційна, інформаційно-комунікативна); результати діяльності й обумовлює основні напрями наукового пошуку (с. 16);

– запропоновано методологічний підхід для формування економіки знань аграрної сфери за певним комплексом взаємопов'язаних складових (науково-інноваційна, виробничо-технологічна, інформаційно-знанцева, еколого-соціальна) й доведено, що формування економіки знань спонукає до інституціонально-структурних змін у суспільстві, які ґрунтуються на принципах соціально-економічної ефективності, еволюційної спадковості, а механізми відбору ефективних інститутів та технологій забезпечує державна інноваційно-технологічна політика. Процес формування економіки знань має пройти такі стадії: трансформація; модернізація; інституціалізація; розвиток (с.13, 19-21);

удосконалено:

– сутність поняття «соціальний капітал економіки знань», яке на відміну від існуючих розглянуто як мережу соціально-економічних комунікацій, що пов'язані каналами надходження інформації, загальними правилами та зразками поведінки й формуються через культурні механізми та практику спільного вирішення проблем адаптації до економічних умов, а також інституціональних змін в інформаційному суспільстві за умови узгодження інтересів кожного учасника (с. 14);

– концепцію економіки знань, зокрема доповнено розумінням її як екосистеми, яка уособлює складне поєднання динамічних природних циклів, соціальних інституцій та владних структур. Обґрунтовано, що впровадження нових технологій повинно керуватись принципами екології технологій: культурної відповідності, допустимих збитків, заміщення технологій, захисту

від нештатних ситуацій, відкритості та стійкості, що дозволить забезпечити високий рівень безпеки технологій (с. 22-23);

– методологічний підхід до моделювання процесу інтеграції науки, освіти та виробництва в економіці знань у трьохвимірному просторі, який включає: науку – фундаментальна, галузева, корпоративна, експериментально-приватна, міжнародні наукові проекти; освіту – середньо-спеціальна, вища, підготовка наукових кадрів, підвищення кваліфікації, бізнес-освіта; виробництво – технології, інновації, бізнес-процеси, менеджмент знань, інфокомунікації. Узагальнені елементи не повторюються, а вступають у складні діалектичні взаємовідносини (с. 18);

– визначення «інноваційний потенціал економіки знань» як ресурсу і можливостей, що забезпечують формування і розвиток економіки знань та узагальнені у такі категорії: «людський капітал», «інтелектуальний потенціал» та «інноваційна активність», що дозволяє глибше усвідомити економіко-правову сутність поняття та механізми його функціонування (с. 17);

– процес організаційно-економічного забезпечення формування економіки знань аграрної сфери, що включає інструменти досягнення стратегічних орієнтирів через програмно-цільові, фінансово-економічні, інформаційно-прогнозні, організаційно-інституційні чинники й дозволяє узагальнити стратегічні плани розвитку (с. 28);

– соціально-економічну результативність сталого розвитку аграрної сфери у вимірі економіки знань за такими її видами: ресурсно-витратна, інноваційно-технологічна, соціально-економічна, інтелектуально-інституційна за такими критеріями – цільовий, функціональний, економічний та інституційний (с. 30);

дістало подальшого розвитку:

– теоретико-методологічні засади формування економіки знань, зокрема її генези, а також застосування когнітивного підходу, який охоплює як «розумні» машини, технічні системи, людино-машинні комплекси, так і складні ієрархічні системи із різноманітними проявами суспільних функцій та створює новий суспільний уклад – суспільство знань, що доповнюється інформатизацією суспільства, на засадах креативності, поєднує інформацію, інновації, культуру та підприємництво в загальну технологію розвитку інформаційного суспільства у суспільство знань (с. 11);

– обґрунтування концептуального підходу до формування економіки знань, який включає методологічні положення, що відображають предметну область, наукові принципи і підходи. Компонентами підходу є парадигмальне моделювання наукового дослідження, державна інноваційно-технологічна політика та державне регулювання процесу формування економіки знань, стратегічні орієнтири формування економіки знань аграрної сфери, а також механізми реалізації політики та забезпечення інституціональних змін на сільських територіях (с. 14-15);

– трактування категорії «інтелектуальний капітал» як об'єкта формування економіки знань, за умови прояву синергетичних здатностей через самоорганізацію, самовідтворення, саморозвиток, самозбереження, самоуправління та категорії «людський капітал», яка доповнена змінами у

формах праці, зростання ролі креативної особистості, що об'єднує специфіку інтелектуальної діяльності та ментальність (с. 13);

– методологія інтеграції знань на підприємстві, яка включає три способи отримання знань працівниками: особистий освітній рівень; досвід роботи на посаді чи робочому місці спеціаліста та досвід отриманий за допомогою інструментів і практики менеджменту знань, що дозволило визначити посади і характеристики роботи фахівців з менеджменту знань та вимоги до їх кваліфікації з огляду на управлінські потреби підприємства, установи, організації (с. 29);

– стратегічні підходи до управління інституціональними змінами в аграрній сфері за різними рівнями (макро-, мезо-, мікро-, нано-) та аспектами управління (економічний, соціальний, правовий, організаційний), що дозволило скласти матрицю цілей стратегічного управління, визначити результативність формування економіки знань (с. 29).

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення і висновки, викладені в дисертації, мають практичну цінність для формування економіки знань в Україні, зокрема в аграрній сфері.

Пропозиції та рекомендації, запропоновані в дисертації використано у практичній діяльності Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України (довідка № 04-11/16-159 від 20.07.2017 р.), зокрема у формуванні пропозицій таких законопроектів: «Проект Закону «Про розвиток сільського господарства та сільських територій в 2017 – 2022 рр. (інтегральне село)», «Проект Закону «Про садівництво громадян», «Проект Закону «Про сільськогосподарську кооперацію»; методика формування економіки знань використано для розробки пропозицій удосконалення інституціональної структури підтримки національного аграрного господарства; результати апробації розробленої моделі інтелектуально-креативної парадигми економіки знань як екосистеми соціальної держави покладено в основу державної програми розвитку аграрного сектору економіки України на найближчі роки; Департаменту стратегії та економічного розвитку Міністерства аграрної політики та продовольства України (довідка № 37-11-15/14455 від 14.06.2017 р.) запропоновано низку організаційно-економічних, фінансово-інвестиційних та нормативно-правових заходів щодо забезпечення формування економіки знань в аграрній сфері, які використано при розробці проекту Закону України «Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України», проекту Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року; Науково-технічним союзом машинобудування Болгарії (сертифікат від 06.12.2017 р.) було враховано напрями удосконалення інноваційної політики при розробці нормативно-правових документів інноваційного і технологічного розвитку Національної стратегії інноваційного розвитку; Управлінням агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 11-04/77 від 04.05.2017 р.) враховано методологічні підходи до формування економіки знань в аграрній сфері при розробці регіональних інноваційно-інвестиційних програм розвитку галузей; Уманською районною радою (довідка від 11.01.2018 р.) використано стратегічні

підходи до управління соціальним капіталом при розробці Програми соціально-економічного розвитку Уманського району на 2019 рік; ТОВ «Кищенці» (довідка № 27 від 24.05.2017 р.) дотримання принципів екології нових технологій при виробництві продукції; Дослідною станцією тютюнництва НААН України (довідка № 2 від 10.01.2018 р.) положення про менеджмент знань.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Уманського національного університету садівництва при викладанні навчальних дисциплін «Управління інноваціями», «Екологічний менеджмент», «Соціально-економічний розвиток сільських територій» (довідка 01-10/1156 від 28.11.2017 р.); Національного університету біоресурсів і природокористування України – «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Біосоціальна економіка», «Соціально-економічний розвиток сільських територій» (акт від 31 травня 2017 року); Вінницького національного аграрного університету – «Інноваційний менеджмент», «Еколого-економічні системи агропромислового виробництва», «Екологічна економіка» (довідка № 12-48-1342 від 08.06.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею та не містить матеріалів кандидатської дисертації. Наукові положення, висновки і пропозиції є особистими здобутками автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні і практичні пропозиції дисертації апробовано на конференціях різного рівня: науково-практичній конференції «Інноваційно-орієнтовані засади максимального використання потенціальних можливостей виробництва в умовах євроінтеграції» (м. Тернопіль, 14-15 жовтня 2010 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених (м. Тернопіль, 15–16 вересня 2010 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 19–20 травня 2011 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 17–18 травня 2012 р.); Международной научно-практической конференции «Стратегия формирования Е-экономики и Е-общества в Центральной и Восточной Европе: состояние и перспективы развития» (г. Наленчув, Республика Польша, 25–27 мая 2015 г.); XV Международной научной конференции «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития» (г. Минск, Республика Беларусь, 23–24 октября 2014 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна теорія: еволюція парадигми та революційні гіпотези» (м. Київ, 27–28 березня 2015 р.); 16-й Международной научно-практической конференции «Финансовые решения XXI века: теория и практика» (г. Санкт-Петербург, Российская Федерация, 21–22 апреля 2015 г.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Умови економічного зростання в країнах з ринковою економікою» (м. Переяслав-Хмельницький, 23–24 квітня 2015 р.); XX

Международной научно-практической конференции «Аграрная политика современной России: научно-методологические аспекты и стратегия реализации» (г. Москва, Российская Федерация, 5–6 октября 2015 г.); XIV Международной научно-практической конференции «Формирование инфраструктуры развития регионального АПК: теория и практика» (г. Барнаул, Российская Федерация, 24–25 сентября 2015 г.); XVI Международной научной конференции «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития» (г. Минск, Республика Беларусь, 23 октября 2015 г.); VIII Международной научной конференции «Наука и образование» (г. Берген, Норвегия, 26 июня – 6 июля 2015 г.); Міжнародному науково-практичному семінарі «Економіка і знання» (м. Дніпропетровськ, 22 квітня 2016 р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами» (м. Київ, 11 лютого 2016 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Умови економічного зростання в країнах з ринковою економікою» (м. Переяслав-Хмельницький, 28–29 квітня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «High technologies. Business. Society 2016» (м. Боровець, Республіка Болгарія, 14–17 березня 2016 р.); XVII Международной научной конференции «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития» (г. Минск, Республика Беларусь, 20–21 октября 2016 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів: антикризова стратегія і сталий розвиток» (м. Вінниця, 12–14 жовтня 2016 р.); XVIII Международной научной конференции «Предпринимательство, социальная организация в структурах сети. Опыт и перспективы развития в Центральной и Восточной Европе» (г. Наленчув, Республика Польша, 23–25 мая 2016 г.); Международной научно-практической конференции «Проблемы развития современной науки: теория и практика» (г. Мадрид, Испания, 29 июля 2016 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки» (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 18–19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інструменти регулювання національної економіки в умовах сучасних глобальних викликів» (м. Хмельницький, 23–25 березня 2017 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 25–26 травня 2017 р.); III Міжнародному науковому конгресі «Innovations 2017» (м. Варна, Республіка Болгарія, 19–22 червня 2017 р.); V Міжнародному науковому конгресі «Agrimachinery» (м. Варна, Республіка Болгарія, 24 червня 2017 р.); 18th European Conference on Knowledge Management (ECKM 2017) (Spain, 7–8 September 2017); Міжнародній науковій конференції «Confsec 2017», (м. Боровець, Республіка Болгарія, 11–12 грудня 2017 р.); II Міжнародній науковій конференції «Industry 4.» (м. Боровець, Республіка Болгарія, 16 грудня 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (398 найменувань) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 413 сторінок машинописного тексту, із них 373 сторінки основного тексту, що містить 62 таблиці, 56 рисунків і 12 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, визначено об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі **«Теоретико-концептуальні основи формування економіки знань в аграрній сфері»** досліджено генезис теорії економіки знань та концепцій суспільства, побудованого на знаннях; розглянуто методологію інституціонально-структурної трансформації соціально-економічної системи для формування економіки знань; розкрито поняття інтелектуальний капітал як об'єкт та людський капітал як суб'єкт формування економіки знань; поглиблено наукові основи поняття «соціальний капітал» як економічної категорії економіки знань.

З'ясовано, що в процесі розвитку концепції суспільства знання виникало достатньо багато нових проблемних питань, таких як: необхідність формування та проведення наукової політики у сфері знання; подолання слабкості інноваційних систем; необхідність взаємоузгодження наукового та економічного ринків; виникнення так званого «суспільства ризику», що спричиняє проблему ризиків і гуманітарної безпеки в суспільствах знань. Однак, з іншого боку, становлення суспільства знань, надає оптимальний інструментарій для прогнозування і точного визначення можливих ризиків та їх успішного подолання. Запропоновано модель структури інформаційного суспільства, що відображена у вигляді кіл різного діаметру: ядро – креативна економіка, другий рівень – економіка знань, третій рівень – інформаційна економіка. Доведено, що головним акцентом суспільства повинно бути стимулювання культурної та творчої діяльності, налагодження взаємодії суб'єктів, засобів їх діяльності в процесі реалізації креативного потенціалу.

Проаналізовано та систематизовано категорійний апарат власного наукового пошуку економіки знань, укладено його в категорійну матрицю, яка демонструє наше розуміння теорії та методології, а також гармонізує логіко-змістовне відображення об'єкта і предмета проблеми дослідження (табл. 1).

Доведено, що закономірності генези та еволюції національних економічних систем, які постійно зіштовхуються з проблемами адаптивності, зумовлюють особливості їх розвитку на сучасному етапі та потребують додаткових досліджень, пов'язаних з інституціональною адаптацією різноманітних економічних систем щодо змін та ризиків. Важливим у дослідженні господарського порядку є питання про роль держави та її економічну політику в його формуванні.

Отже, ця проблема є частиною більш глибокої – визначення ролі держави у формуванні інституціональної структури економіки, оскільки держава як

Таблиця 1 Категорійна матриця теоретико-методологічного базису економіки знань

	Універсальне	Загальне	Особливе	Одиничне	Конкретне
Універсальне	Наука	Теорія	Методологія	Виробництво	Дослідження
Загальне	Економіка	Макро-економіка	Розвиток	Модернізація	Інтелектуалізація
Особливе	Інституціональна структура	Мезо-економіка	Трансформація	Інформатизація	Знання
Одиничне	Організація	Мікро-економіка	Реінжиніринг	Менеджмент знань	Технології
Конкретне	Суб'єкт	Нано-економіка	Компетенції	Креативність	Інновації
	Фундаментальна наука			Експериментальна наука	

інституціональний новатор створює формальні структури, що належать до політичних і економічних інститутів, з різним ступенем впливу на господарські процеси (рис.1).

Визначено інституціональну місію держави в трансформації до економіки знань, яка полягає у формуванні нового інституціонального середовища і передбачає ревізію існуючих інститутів, збереження та підтримку тих, що відповідають цивілізаційним перспективам, їх адаптацію до сучасних умов; усунення інститутів, які неадекватні специфіці економіці знань та гальмують її становлення; створення умов для формування на ринку нових інститутів; оцінку утримання нових інститутів та зняття протиріч між ними.

Організація державою господарської системи в економіці знань фактично полягає в розбудові системи економічних інститутів, до складу яких за кожним функціональним напрямом входять базові та ті, що постійно змінюються. Визначено, що головним завданням держави у забезпеченні її цілісності та розвитку є досягнення єдності та узгодженості діяльності економічних інститутів у межах функціональних напрямів і господарської системи.

Узагальнення наукових джерел та власні дослідження дали змогу виокремити чинники, що найбільше впливають на формування економіки знань: людський потенціал, інноваційна активність та розвиток інтелектуального потенціалу, який перетворюється на капітал після його застосування.

Дослідження теоретичних основ функціонування інтелектуального капіталу з урахуванням інституціонального підходу створює підґрунтя для розвитку методологій наукового пошуку в економіці через налагодження міждисциплінарних зв'язків. Доведено, що інтелектуальний капітал має синергетичні властивості, тобто може створювати додатковий ефект продуктів у процесі свого руху через самоорганізацію та самоуправління.

Доведено важливість інтелектуальної діяльності та неречового нагромадження для відтворення суспільного життя, визначення необхідності і

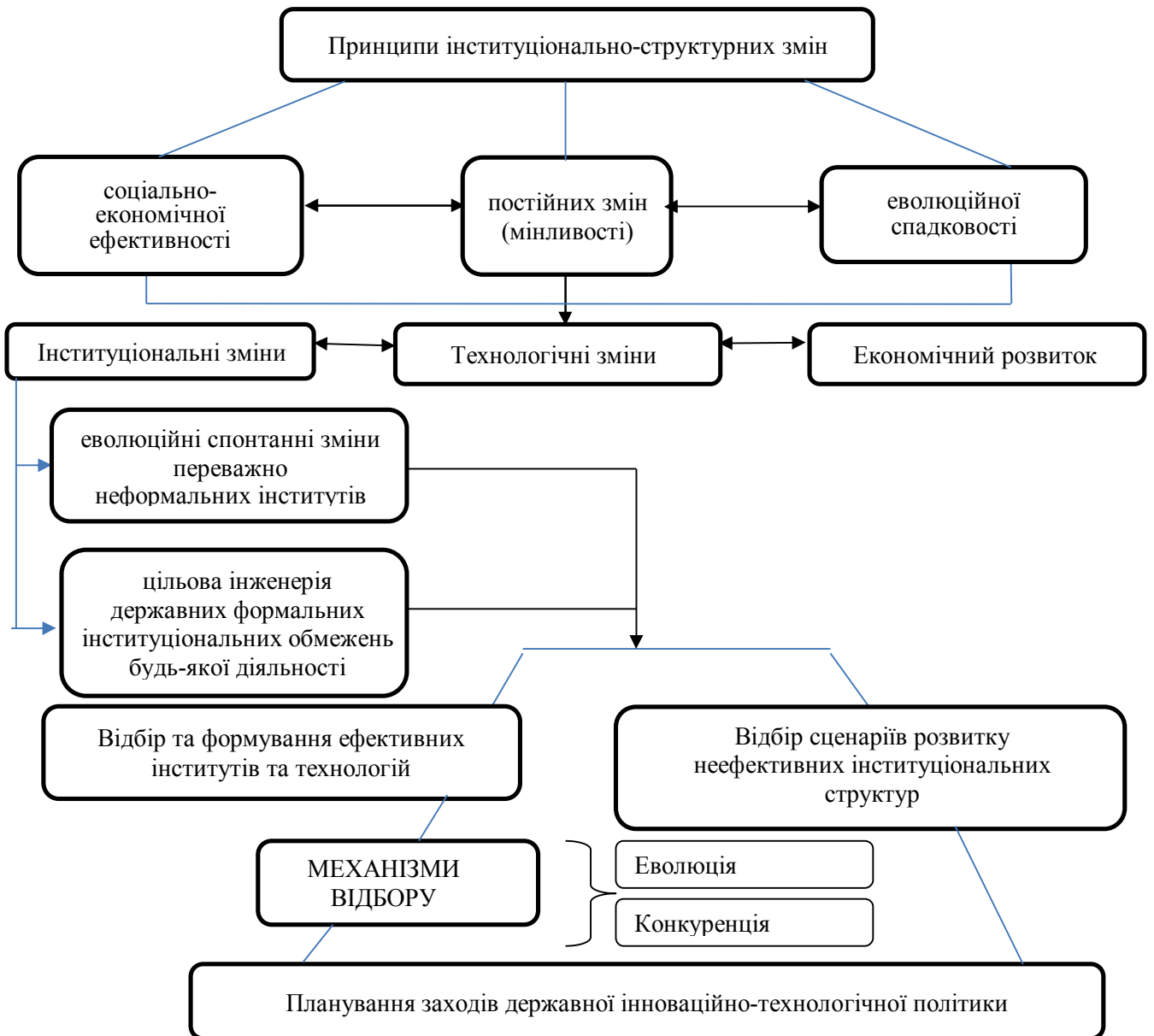

Рисунок 1 – Інституціонально-структурні зміни соціально-економічної системи суспільства

високої ефективності вкладень у людину. Виявлено, що в економіці знань визначальним у людському капіталі стає креативна діяльність та здатність людини до суспільно корисної діяльності, що забезпечує відтворення інтелектуального капіталу. Звернено увагу на важливість урахування соціально-особистісного підходу, при якому об'єктом аналізу мають стати ментальні можливості індивіда, здатність до творчості, ініціативність, переваги та внутрішні орієнтири, системне мислення, аналітичні здібності, інформаційна сприйнятливність та ін. Розвиток віртуалізованої економіки створює для суспільства новий економічний простір і дозволяє переорієнтуватися з малоефективної роботи на інтелектуальну та творчу діяльність, при цьому змінюються форми праці, на такі, які в інформаційному суспільстві мають віртуальний характер.

Доведено, що соціальний капітал є важливим чинником, який спрямовує інституціонально-знанневий розвиток суспільства, оскільки економічні інститути і ринкові також, можуть функціонувати тільки тоді, коли будуть «соціально укоріненими».

Визначено умови формування та розвитку соціального капіталу: забезпечення духовного і культурного розвитку; наявність громадських організацій; об'єднань громадян; релігійних громад. Надання можливостей великим групам суспільства брати участь у формуванні та прийнятті рішень стосовно економічної та соціальної політики може посилити та консолідувати традиційні політичні механізми, що особливо актуально для України.

Під час дослідження встановлено, що для формування позитивного соціального капіталу важливим є збереження й розвиток моральних засад не тільки політичних еліт, а й громад будь-якого рівня ієрархії. Масове співробітництво через інформаційно-комунікаційні технології є не лише найважливішим рушієм успіху на ринку, а й змінює способи проведення наукових робіт, створення об'єктів культури, інформації та освіти, навіть управління державою та глобальною спільнотою. Мережеві моделі співпраці та інновацій можуть сприяти новим можливостям розкриття людського потенціалу та становлення соціального капіталу в суспільстві.

У другому розділі «**Методологія наукового дослідження формування економіки знань в аграрній сфері**» обґрунтовано методологічні підходи формування економіки знань в аграрній сфері та визначено базову парадигму дослідження; запропоновано модель взаємозв'язку інноваційного, людського та інтелектуального потенціалів в економіці знань; здійснено моделювання процесу інтеграції науки, освіти та виробництва в аграрній сфері; визначено основні характеристики та складові моделі креативної людини в економіці знань; проаналізовано наявні та запропоновано нові методологічні підходи до оцінювання економіки знань як екосистеми в аграрній сфері.

Окрему увагу звернено на методологію дослідження формування економіки знань (рис. 2), до предметної області якої віднесено сучасні економічні теорії (теорії та концепції економіки знань), діагностику економічної системи (системно-структурний аналіз стану формування економіки знань) та концепцію формування економіки знань (розробка інституціонально-економічної структури економіки знань). Предметна область передбачає використання загальнонаукових та специфічних підходів та принципів, зокрема: концептуального, гуманістичного, компетентнісного, культурологічного, синергетичного, інтеграційного, комунікативного, прогностичного та ін. Компонентами методології є парадигмальне моделювання наукового дослідження формування економіки знань держави та аграрної сфери, державна інноваційно-технологічна політика та державне регулювання процесу формування економіки знань, стратегічні орієнтири формування економіки знань аграрної сфери, а також механізми реалізації політики та інституціональних змін на сільських територіях.

Зауважено, що методологія сучасного наукового дослідження ґрунтується на об'єктивному процесі зростання науково-технологічного та інтелектуально-

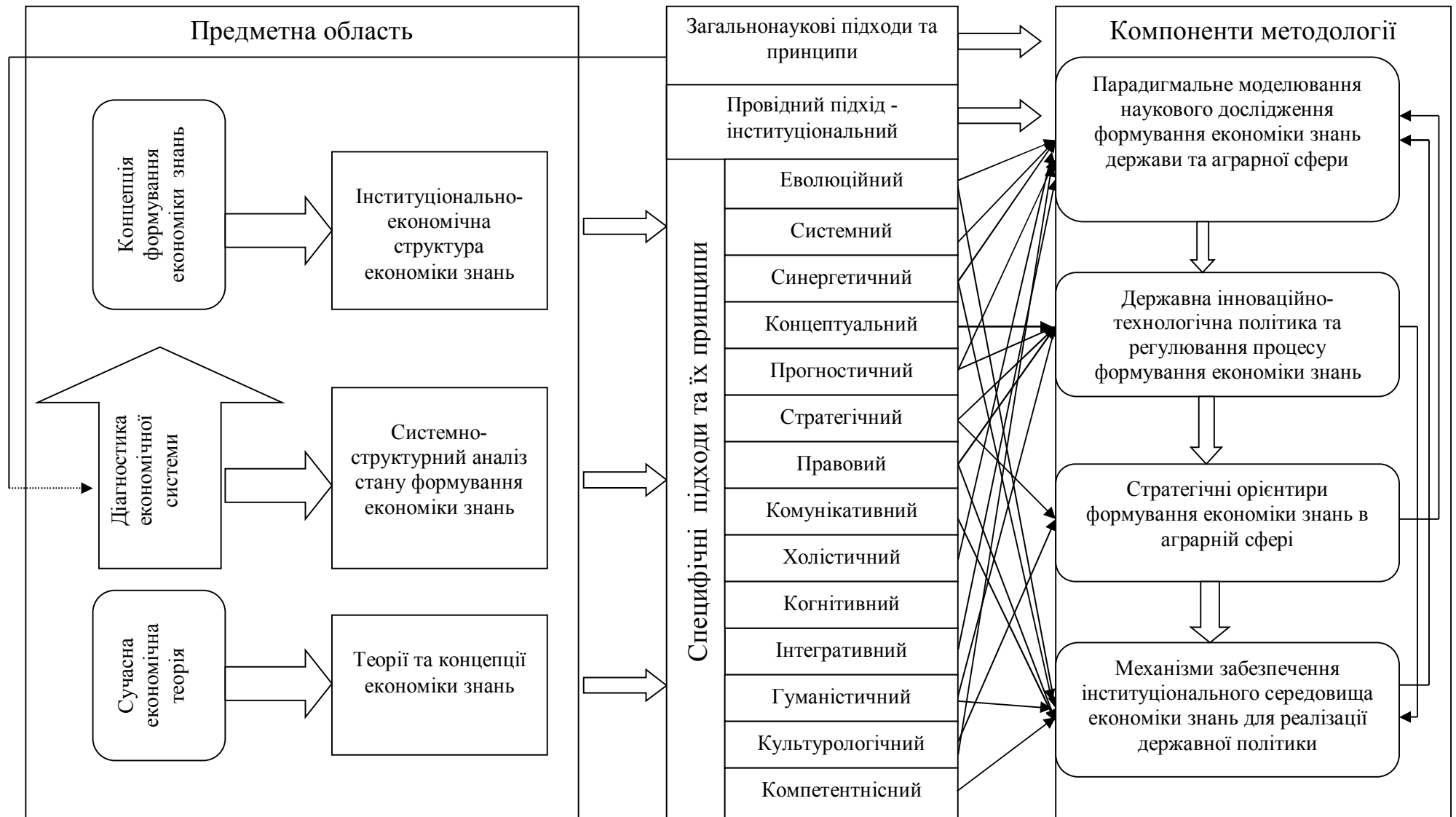

Рисунок 2 – Структура методології формування економіки знань в аграрній сфері

інформаційного чинників у розвитку економіки і суспільства, оскільки вони пов'язують соціально-економічні зміни світу, держави, регіону і науково-технологічний прогрес.

Запропоновано модель інтелектуально-креативної парадигми економіки знань як екосистеми (рис. 3), ядром є когнітивний креатив. Визначення когнітивного креативу як імператива парадигми для формування економіки знань – це спроба концептуалізації сучасних тенденцій, які свідчать про формування нової цивілізації.

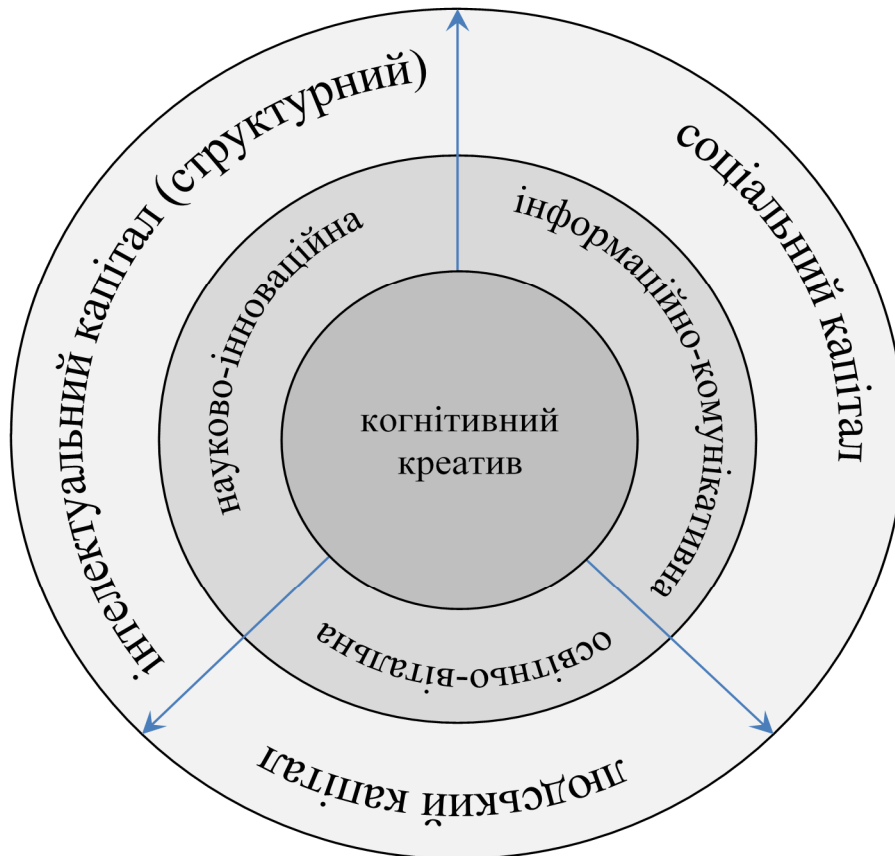

Рисунок 3 – Структура інтелектуально-креативної парадигми економіки знань як екосистеми

Констатовано значимість людини та її потенціалу в когнітивному креативі. Виявлено якісно нову форму управління на основі відкритої чесної комунікації, поєднання інтересів особистості та команди, відвертості оцінок та добровільного прийняття на себе відповідальності – це нова якість, що межує з мудрістю як умінням відкривати і проектувати майбутнє, знаходячи для цього єдино можливі, найбільш точні форми реалізації.

Отже, парадигмальні зрушення в економічній теорії визначають магістральні напрями наукових досліджень з точки зору їх методологічних основ та інструментарію, що являє собою кумулятивний процес нагромадження знань і поступове виокремлення якісно нових теоретичних підходів і пояснень, які перериваються дискретними методологічними впровадженнями та інструментальними новаціями.

Репрезентовано структуру інноваційного потенціалу економіки знань як сукупність людських ресурсів (капіталу), інноваційної активності та розвитку інтелектуального потенціалу (рис. 4), які будуть використані під час інноваційної діяльності або розвитку економіки знань. Складові інноваційного потенціалу відображають діяльність: матеріально-технічну, інформаційно-методологічну, кадрову, фінансово-економічну, виробничо-технологічну, освітню, науково-технологічну, маркетингову, організаційно-управлінську, соціально-психологічну.

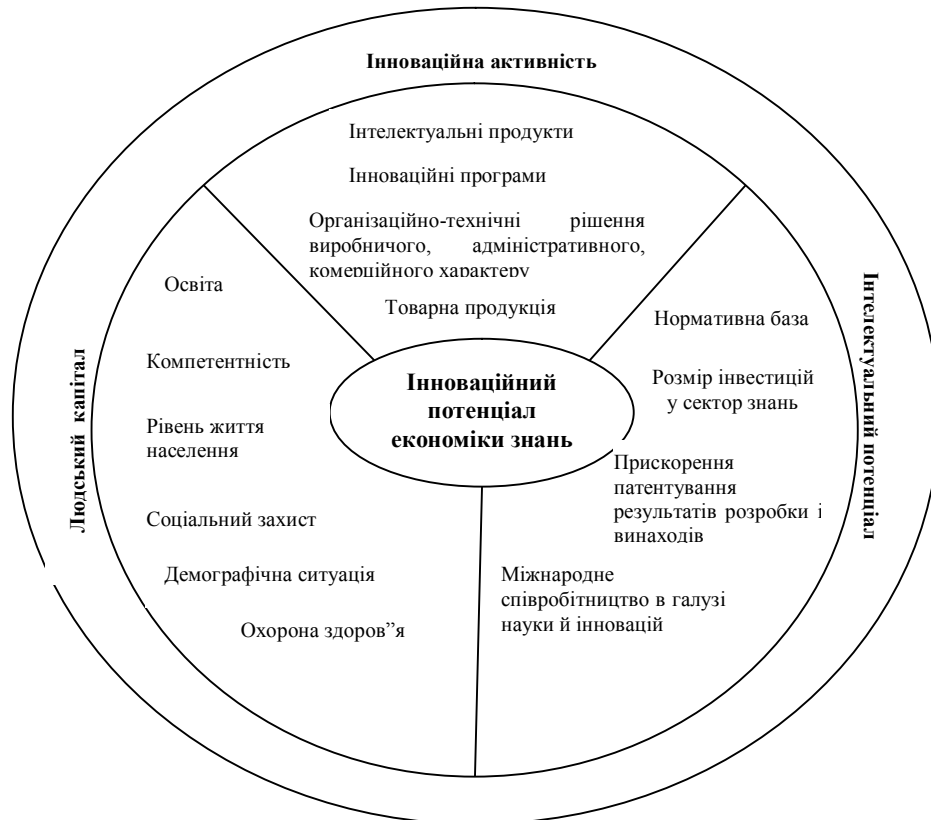

Рисунок 4 – Модель взаємозв’язку складових інноваційного потенціалу економіки знань

Відповідно до визначення сутності інтеграції та ґрунтуючись на ідеї цілісності, єдності, системної організації даного процесу, запропоновано його трьохвимірну модель (рис. 5). Усі три компоненти: наука, освіта, виробництво – об’єднані глобальною метою формування економіки знань в аграрній сфері та доводять доцільність взаємозв’язку аграрної освіти, науки і виробництва. Інноваційний розвиток економіки потребує збільшення кількості науково-дослідницького персоналу, підвищення рівня його підготовки. Зникнення старих і поява нових професій супроводжує зміна вимог до робочої сили, її кваліфікації. Постає необхідність постійного навчання та перенавчання кадрів, яке є важливим фактором успішної професійної діяльності. Проблеми наукової та професійної підготовки кадрів ефективно вирішує система освіти. Отже, обрані складові кожної компоненти не повторюються, а вступають у складні діалектичні взаємозв’язки, в яких кожна складова є, то передумовою, то засобом, то результатом інтеграції.

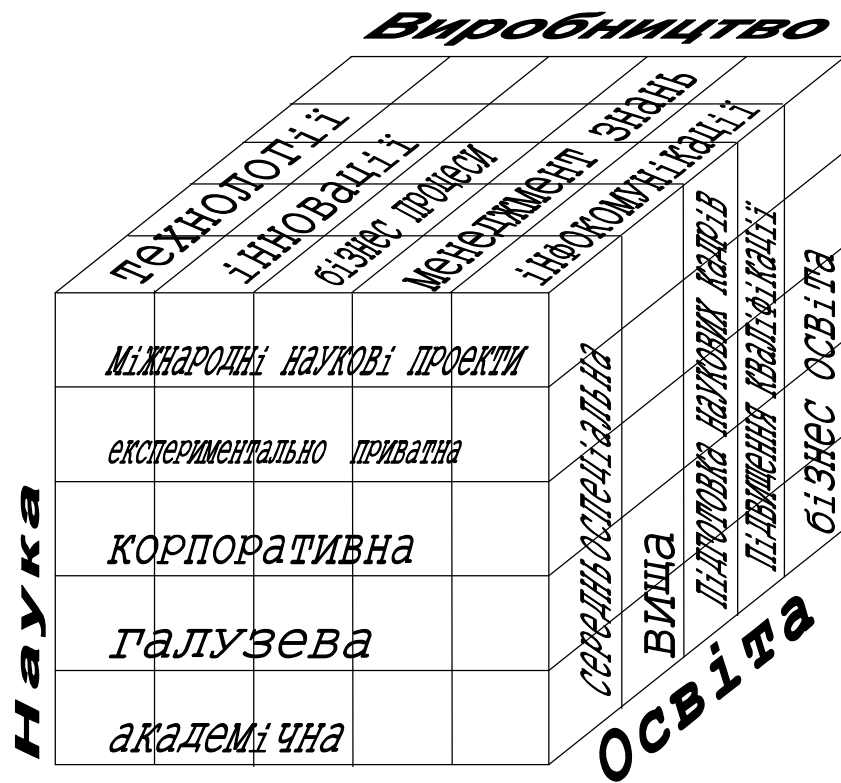

Рисунок 5 – Трьохвимірна модель інтеграції науки, освіти та виробництва в економіці знань

Обґрунтовано, що тристороння інтеграція аграрної науки, освіти та виробництва – це, по суті, ключовий напрям розвитку економіки **знань**, що дозволяє ефективно вирішувати завдання комплексного своєчасного забезпечення агроінноваційних процесів, вибудовуючись на принципах симбіозу, або спільного розвитку, релевантності, функціональності, комутації і сумісності.

Еволюція становлення економіки знань відображає зміну уявлень про якість людини, які використовуються у виробничих процесах. Основним мотивом діяльності працівника стає самореалізація, прагнення до отримання знань, пошуку нових можливостей творчості. Доведено, що без творчого потенціалу неможливий інноваційний потенціал особистості. Сутність та особливості творчого потенціалу спеціаліста динамічна структура особистості, що складається з комплексу творчих здібностей, які проявляються і розвиваються в інноваційній професійній діяльності.

Встановлено, що існує тісний взаємозв'язок між креативністю та інноваційністю особистості. Доведено, що креативна економіка – потужний сектор, який поєднує культуру та економіку, створюючи певні соціальні стандарти в суспільстві, активно використовує інтелектуальну діяльність та її результат – інтелектуальну власність, яка продукує додану вартість, що є основою економічного зростання та процвітання країни. Розвиток креативної особистості поєднує специфіку інтелектуальної діяльності та менталітету. Обґрунтовано значущість менталітету для трансформаційних перетворень та

побудови інституціонального середовища економіки знань.

Серед існуючих методик оцінки економіки знань популярності набули ті, що пов'язані з побудовою інтегральних (композиційних) індексів, але єдиного, загальноприйнятого методологічного підходу до вимірювання економіки знань ще не вироблено. Формування економіки знань в аграрній сфері пропонуємо оцінювати за такими складовими (рис. 6): науково-інноваційна, виробничо-технологічна, інформаційно-знаннева, еколого-соціальна, які найповніше характеризують можливості вітчизняного сільського господарства в забезпеченні державних та власних інтересів в інноваційному розвитку галузі та підвищенні якості життя в селі.

Рисунок 6 – Складові економіки знань аграрної сфери

Для розрахунку Індексу економіки знань аграрної сфери України запропоновано інформаційний набір показників, до якого, крім традиційних (індексу освіти, індексу інформаційно-комунікаційних технологій, індексу агроінновацій), входять показники, еколого-соціального розвитку сільських територій.

У третьому розділі «**Діагностика стану та системно-структурний аналіз формування економіки знань в аграрній сфері України**» проаналізовано науково-інноваційну, інформаційно-знанневу, виробничо-технологічну та еколого-соціальну складові економіки знань аграрної сфери; обґрунтовано методологічний підхід до оцінювання стану формування економіки знань в аграрній сфері України.

Системний аналіз засвідчує суттєві відхилення показників науково-інноваційної складової у 2010–2016 рр., оскільки частка агроформувань, у яких упроваджувались агроінновацій, скоротилась на 0,66 в.п., як скоротилась і кількості виконавців наукових та науково-технічних робіт у галузі сільськогосподарських наук за період 2010-2016 рр. на 44,6 відсотка. Частка видатків державного бюджету на аграрну науку у ВВП країни залишається незмінною протягом останніх років. Науковий потенціал аграрної науки за 2010-2016 рр. скоротився по всіх категоріях працівників у два рази: ті, які безпосередньо займаються науковими дослідженнями та розробками і створюють нові знання на 30,8 %, працівники, які надають технічні послуги під час виконання наукових досліджень, на 55,9 %, кадри планово-економічних,

фінансових підрозділів, патентних служб, підрозділів науково-технічної інформації, лаборанти на 42,2 % та персонал, який виконує функції загального характеру, на 32,1 відсотка.

Аналіз показників виробничо-технологічної складової за 7 років дав змогу зробити висновок: частка підприємств, які отримали прибуток від діяльності зросла, на 18,3 відсотка; рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції збільшилась на 8,7 відсотка; рівень матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств поступово покращується; коефіцієнт оновлення основних засобів у 2010-2016 рр. збільшився в 3 рази. Знижується рівень зношеності сільськогосподарської техніки.

Проаналізовано подання заявок і отримання охоронних документів від усіх відділів НААН України. Встановлено, що у 2016 р. загальна кількість поданих заявок збільшилась на 13,5 % порівняно з 2015 р., а порівняно з 2011 р. зменшилась на 40,8 відсотка. Кількість отриманих охоронних документів на винаходи у 2016 р. порівняно з 2011 р. зменшилась на 76 відсотків.

Еколого-соціальна складова економіки знань аграрної сфери, свідчить про високий показник розораності земель, що є критично небезпечним; у 2016 р. порівняно 2010 р. суттєво (в 7,5 разів) зросли викиди забруднюючих речовин в атмосферу від вирощування сільськогосподарських культур із використанням добрив. Про погіршення еколого-техногенного стану свідчить і той факт, що у 2016 р. площа сільськогосподарських угідь, на які вносились мінеральні добрива, майже в 33 рази більше площі земель, удобрених органічними сполуками.

Мережа сільських освітніх закладів України скорочується: протягом 2010-2016 рр. в селах кількість загальноосвітніх навчальних закладів зменшилась на 13,3 відсотка. Кількість клубів у цей же період скоротилась на 2,5 %, значна частина пустує, зруйнована або змінила призначення.

Проаналізувавши та узагальнивши існуючі методологічні підходи до оцінювання формування економіки знань в аграрній сфері, визначивши критерії вибору показників для її оцінки, ми розробили алгоритм оцінювання даного процесу, який передбачає комплексний аналіз індикативних показників (реальних статистичних показників, які повною мірою характеризують явища і тенденції в аграрній сфері), на основі яких здійснюється інтегральна оцінка за окремими складовими та узагальнена оцінка в цілому. Загальний алгоритм методики оцінювання економіки знань аграрної сфери представлено на рис. 7.

Сумарний інтегральний показник економіки знань аграрної сфери запропоновано визначати поетапно: на початковій стадії розраховувати індекси складових, а потім – узагальнений показник за формулою 1:

$$I_{EZ} = I_{BT} \cdot b_{BT} + I_{HI} \cdot b_{HI} + I_{IZ} \cdot b_{IZ} + I_{EC} \cdot b_{EC}, \quad (1)$$

де I_{BT} , I_{HI} , I_{IZ} , I_{EC} – узагальнені інтегральні індекси за складовими економіки знань аграрної сфери; b_{BT} , b_{HI} , b_{IZ} , b_{EC} – вагові коефіцієнти, відповідно, виробничо-технологічної, науково-інноваційної, інформаційно-знанневої та еколого-соціальної складових.

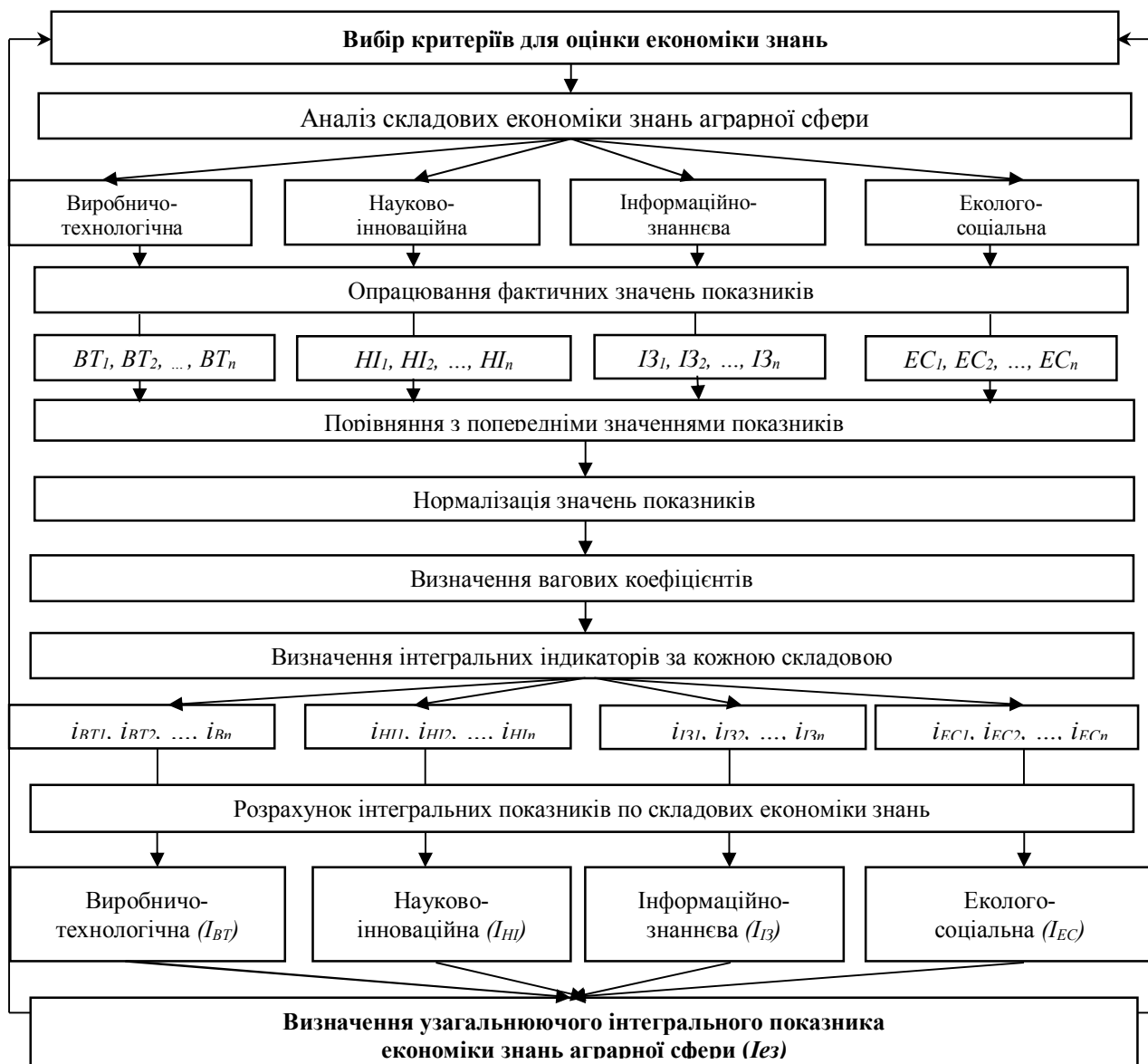

Рисунок 7 – Алгоритм методики оцінювання процесу формування економіки знань аграрної сфери

Визначати стадію формування економіки знань аграрної сфери пропонуємо згідно нормативної шкали значень інтегрального показника економіки знань (табл. 3), яка передбачає виокремлення таких стадій: трансформація; модернізація; інституціоналізація; розвиток. Інтервал значень для визначення стадій індексів економіки знань в аграрній сфері дорівнює 0,33.

Таблиця 3 Шкала значень стадій формування економіки знань аграрної сфери

Інтегральний показник економіки знань	Стадії формування			
	трансформація	модернізація	інституціоналізація	розвиток
Інтервали значень I_{E3}	$0 \leq I_{E3} < 0,33$	$0,33 \leq I_{E3} < 0,66$	$0,66 \leq I_{E3} < 1$	$I_{E3} \geq 1$

Динаміку узагальненого інтегрального показника економіки знань аграрної сфери зосереджено на рис. 8.

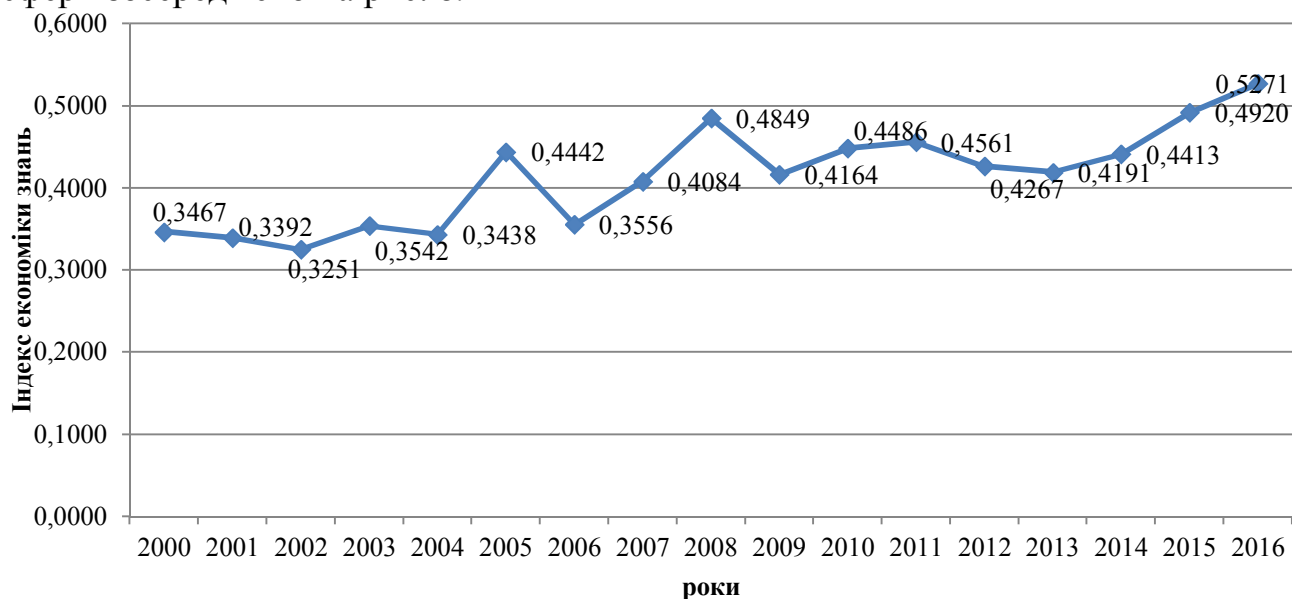

Рисунок 8 – Динаміка інтегрального показника економіки знань аграрної сфери України

Установлено, що загальний інтегральний індекс економіки знань аграрної сфери 2000-2016 рр. не перевищував 0,5271 (це показник 2016 р.), а найнижчий показник 0,3133 був у 2002 році. Зростання загального індексу економіки знань аграрної сфери протягом досліджуваного періоду зумовлено ростом показників її складових: виробничо-технологічної (індексу цін реалізації сільськогосподарської продукції, рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції та питомої ваги оновлених основних засобів); інформаційно-знаннєвої (рівня доходів від надання інформаційно-комунікаційних послуг); еколого-соціальної (утворення відходів, продуктивності праці, індексу прийняття в експлуатацію дошкільних навчальних закладів). Формування економіки знань аграрної сфери України перебуває у стадії модернізації національної економіки.

У четвертому розділі «**Стратегічні орієнтири формування економіки знань в аграрній сфері**» узагальнено методологічні підходи до державної інноваційно-технологічної політики як стратегічного орієнтиру формування економіки знань в аграрній сфері; обґрунтовано роль та особливості аграрної освіти у формуванні людського капіталу економіки знань; визначено напрями розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань та пріоритети у формуванні соціального капіталу в аграрній сфері.

Методологічну основу інноваційних технологій в економіці знань як екосистеми складає концепція ризику, тому під час розробки нових видів продукції запропоновано керуватись базовими принципами екології технологій (табл. 4).

Визначено основні передумови і стратегічні напрями державної інноваційно-технологічної політики України щодо підтримки інноваційних

аграрних підприємств: усунення бюрократичних перепон для започаткування бізнесу; надання прямої фінансової підтримки; полегшення доступу до джерел фінансування; зменшення податків; підготовка кваліфікованих кадрів для потреб бізнесу.

Таблиця 4 Принципи екології технологій та їх характеристика

Принципи	Характеристика
Культурної відповідності	Нова технологія повинна відповідати культурному та професійному рівню для можливості її безпечного використання
Допустимих збитків	Ризик збитків від застосування окремих технологій чи комплексу технологій, не повинен перевищувати величини допустимого ризику для населення
Захисту від нештатних ситуацій	Для кожної нової технології повинні бути розроблені механізми ліквідації негативних наслідків, які можуть виникнути у випадку нештатних ситуацій
Заміщення технологій	Після закінчення життєвого циклу технологія має бути замінена новою
Відкритості технологій	Споживач продукції на базі нової технології повинен знати про основні параметри технології і можливості її використання
Стійкості технологій	Можливі відхилення від технологічного процесу не повинні призводити до випуску продукції, що не відповідає заданим параметрам

Характерною рисою суспільства, що базується на знаннях, є перетворення аграрної науки в безпосередню технологію людської діяльності. Для забезпечення нової якості суспільного розвитку аграрна освіта і наука мають стати рушійною силою. Перетворення інформації, знань, інновацій у головний ресурс економіки зумовило потребу і створило нечувані можливості для звільнення людини, піднесення її як вільної особистості, розвитку її розумових і творчих здібностей, у чому вирішальна роль належить освіті, а це ставить нові вимоги перед системою аграрної освіти. Знаннева економіка передбачає формування якісно нового типу фахівців з вищою освітою і переосмислення науково-освітньої парадигми не тільки вищої освіти, а й шкільної в цілому. Функціонування інституту аграрної освіти спрямоване на формування інтелектуального потенціалу як основи інноваційних перетворень в аграрній сфері. Безперервна освіта є засобом розширеного відтворення наукового і культурного потенціалу суспільства. Вона забезпечує прискорення соціального і науково-технічного прогресу і є пріоритетом соціальної політики та умовою стабільного розвитку суспільства.

Доведено, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є одним із стратегічних напрямів модернізації економіки. Нові технології та інноваційні послуги, інформатизація та технологічна освіченість суспільства мають сприяти підвищенню продуктивності праці, стимулювати створення нових бізнес-процесів і робочих місць, покращувати в цілому соціальну сферу і якість життя населення. Інформація та знання становлять основу розвитку бізнесу та формуються в результаті ланцюжка перетворень: *дані* → *інформація* → *знання*. Інформаційні ресурси і техніко-технологічні засоби їх обробки та використання суттєво впливають на всі галузі економіки та фактично перетворюють її на економіку знань, для якої характерна інноваційність. Проте подальший

розвиток економіки знань потребує суттєвого збільшення обсягу її фінансування і використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій як головного інноваційного засобу.

Найбільш широко використовуються інформаційно-комунікаційні технології в аграрній сфері у: фінансовій, управлінській, виробничій діяльності. Управлінська діяльність аграрія проявляється в агрономії, екології, зооінженерії, механізації, бухгалтерії, фінансуванні, економіці, юриспруденції та менеджменті.

Стратегія розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань аграрної сфери України полягає у використанні новітніх комп'ютерних технологій; управлінні сільськогосподарським виробництвом через запровадження передового досвіду інформаційних систем управління; налагодженні комунікаційних зв'язків між виробниками і споживачами; підвищенні професійного рівня працівників за допомогою впровадження ІТ-технологій на аграрних підприємствах.

Для запобігання зменшення конкурентоспроможності сільських громад потрібно втілювати в життя програми розвитку українського села та сприяти інформатизації сільського населення. Необхідно створити умови для розвитку соціального капіталу в сільській місцевості. В умовах формування економіки знань у сільських жителів мають розвиватися такі якості: підвищення власної ініціативи; ринкове мислення і поведінка; особиста економічна відповідальність за прийняті рішення, розвинена економічна культура тощо. Щоб вирішити проблеми соціального розвитку села, варто звернутися до європейського досвіду, а саме – зацікавлювати роботодавців у перенесенні виробничих потужностей підприємств на сільські та периферійні території. Одним із чинників такої мотивації є відшкодування роботодавцям єдиного соціального внеску через певний період господарювання на сільських територіях за умови збільшення заробітної плати або створення додаткових робочих місць, в наслідок чого збільшаться обсяги відрахувань податку з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів, що дозволить скерувати ці кошти на відновлення соціальної складової в аграрній сфері.

Необхідною умовою становлення соціального капіталу є також запровадження інформаційного забезпечення з використанням інтернет-технологій, оскільки лише в розвиненому інформаційному середовищі є можливість сформулювати реально діючу мережу та певні структури громадянського суспільства на селі, побудувати відносини між людьми на основі взаємної довіри, здійснювати громадський моніторинг за реалізацією соціальних проектів і дотриманням усіма заінтересованими учасниками формальних і неформальних правил (обмежень).

При розробці і реалізації регіональної соціальної політики для села варто дотримуватися таких вимог: пріоритетність інтересів та потреб мешканців території з урахуванням регіональних і державних інтересів; системність і узгодженість соціальних програм і заходів; несуперечність довгострокових, середньострокових та короткострокових цілей; оптимальне поєднання соціальної та економічної ефективності.

У п'ятому розділі «Механізми забезпечення реалізації формування економіки знань та прогнозування структурних змін в аграрній сфері» запропоновано організаційно-економічне забезпечення результативності формування економіки знань та визначено механізми забезпечення інституціональних змін у сільській місцевості для формування економіки знань; обґрунтовано методологію проектування системи менеджменту знань бізнес-процесів на виробництві; **запропоновано** методологічні підходи до визначення результативності та оцінювання якості формування економіки знань, спрогнозовано показники структурних змін.

Структурні зміни, які відбулися в економіці України в 4-х секторах (сільське господарство, промисловість, інформація та телекомунікації, послуги) за 2000-2016 рр., засвідчують, що основними тенденціями макроструктурних зрушень є зменшення у виробництві ВДВ частки аграрного сегменту економіки (з 16,3 % у 2000 р. до 13,8 % у 2016 р.) та зростання частки послуг з 55,1 % до 60,9 відсотка. На зростання частки сектора послуг вплинуло скорочення питомої ваги індустрії та політичне становище в країні, що є свідченням поступового поширення постіндустріальної економіки.

Загалом частка стратегічних секторів в економіці України (без освіти та охорони здоров'я) за 2000-2016 роки збільшилася на 9,2 в.п. і досягла у 2016 р. 22,1 %, але значно поступається розвиненим та успішним трансформаційним країнам. Частка високотехнологічних виробництв залишається занадто низькою і зазнає скорочення. Так, у 2000-2016 рр. частка високотехнологічних виробництв у загальному випуску продукції скоротилася з 1,1 до 0,9 %, що свідчить про неспроможність уряду України забезпечити захист і стимулювати розвиток найбільш прогресивних галузей. Через це національна економіка стає все більше залежною від імпорту нових технологій.

Дослідження структури зайнятості населення за галузями національної економіки дозволило виокремити основні види економічної діяльності країни (табл. 5).

Таблиця 5 Динаміка зайнятості населення за галузями економіки України

Показники	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Зайнятість населення у:									
промисловості, %	22,8	19,7	17,1	17,5	17,9	17,6	17,3	16,7	16,4
сільському господарстві, %	21,5	19,3	15,3	16,7	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6
сфері інформації та телекомунікації, %	-	-	-	-	1,52	1,53	1,58	1,66	1,69
сфері послуг, %	55,7	61,0	67,8	65,8	63,4	63,3	64,0	64,2	64,3
Співвідношення зайнятих у:									
послуги/виробництво	1,3	1,6	2,1	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
послуги/ сільське господарство	2,6	3,2	4,4	3,9	3,7	3,6	3,7	3,7	3,6
послуги/ інформація	-	-	-	-	43,1	41,3	45,4	42,4	38,4

Структура зайнятості у 2000-2016 рр. характеризується зростанням частки зайнятого населення у сфері послуг. Зменшення частки зайнятих у

промисловості у 2016 р. на 6,4 в.п. порівняно 2000 р. є позитивним для економіки України. Співвідношення кількості зайнятих у сфері послуг та на виробництві щороку зростає і у 2016 р. перевищувало показник 2000 р. майже у два рази. Зростає частка зайнятості у сфері інформатизації та комунікації, що потребує більш високої кваліфікації і високого професійного рівня освіти.

Розширюється використання новітніх інформаційних технологій в економіці: управлінських інтегрованих інформаційних системах, системах підтримки прийняття рішень, системах віртуальної реальності, інтелектуальних системах тощо.

У першій половині 2017 р. нами було проведено соціометричне дослідження, що засвідчило актуальність переходу до економіки знань. Опитуванням було з'ясовано думки експертів про визначення стану та проблем забезпечення формування економіки знань в аграрній сфері, виявлення рівня ефективності впровадження нових технологій вітчизняними аграріями та рівня інноваційної активності сільськогосподарських підприємств. Стан формування економіки знань аграрної сфери, на думку 48,2 % респондентів, є переважно низьким, 44,8 % – середнім, а 6,8 % – дуже низьким. Рівень розвитку елементів економіки знань оцінено як посередній, низький ступінь розвитку показали законодавче регулювання забезпечення формування економіки знань, комплекс інститутів, які забезпечують створення і трансфер нових технологій, система фінансування інноваційно-технологічного розвитку. Науково-технологічний потенціал аграрної сфери як високий оцінили 38 % респондентів (табл. 6).

Таблиця 6 Рівень розвитку економіки знань аграрної сфери України, %

Елементи економіки знань	Низький	Середній	Високий
Державна підтримка формування економіки знань	72,4	27,6	-
Законодавче регулювання забезпечення формування економіки знань	62,0	34,5	3,5
Виробничий потенціал	3,5	69,0	27,5
Розвиток аграрної науки	37,9	44,8	17,3
Розвиток аграрної освіти	37,9	48,3	13,8
Науково-технічний потенціал аграрної сфери	24,1	37,9	38,0
Комплекс інститутів, які забезпечують створення і трансфер нових технологій	51,7	44,8	3,5
Рівень апробації новітніх технологій, нових сортів рослин та порід тварин аграрними підприємствами	48,9	31,0	20,7
Система фінансування інноваційно-технологічного розвитку	86,2	10,3	3,5

Опитування підтвердило слабку зацікавленість держави і підприємств проблемами формування економіки знань аграрної сфери, а впровадження прогресивних техніко-технологічних науково обґрунтованих нововведень у діяльність суб'єктів господарювання має неефективний, неузгоджений та випадковий характер.

На думку експертів, важливою умовою зміцнення науково-технологічного потенціалу аграрної сфери є кооперація підприємств з науковими та науково-дослідними установами, однак, законодавче регулювання забезпечення

формування економіки знань, комплекс інститутів, які забезпечують створення і трансфер нових технологій, рівень упровадження нових сортів рослин, порід тварин, а також фінансування інноваційного розвитку є незадовільними і не сприяють формуванню економіки знань в аграрній сфері. До числа найважливіших проблем забезпечення формування економіки знань аграрної сфери, належать: слабка державна підтримка формування економіки знань; зниження обсягів фінансових інвестицій в аграрну науку; відсутність нормативно-правового забезпечення формування економіки знань; слабкий розвиток вітчизняної аграрної науки і освіти; низький рівень упровадження нових техніко-технологічних рішень в аграрному виробництві.

Соціологічне дослідження підтверджує результати запропонованої методики оцінки процесу формування економіки знань аграрної сфери, вказуючи на низький та задовільний рівень формування економіки знань, що сповільнюється через нестачу фінансово-інвестиційних ресурсів держави й аграрних підприємств, слабкий зв'язок аграрних виробників із науковими установами та дослідними організаціями аграрного спрямування, ігнорування державою важливості технологічної модернізації як основи зміцнення економічної ефективності функціонування і підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери.

Запропоновано організаційно-економічне забезпечення формування економіки знань аграрної сфери, яке спрямовано на виявлення та зміцнення інтелектуального потенціалу аграрної сфери, стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, забезпечення інституціональних змін у менталітеті населення, розширення сфер застосування інформаційно-комунікаційних технологій та формування соціального капіталу аграрної сфери (рис. 9).

Структура формування організаційно-економічного забезпечення і результативності формування економіки знань аграрної сфери складається із шести блоків: перший блок – теоретичні та методологічні основи формування економіки знань; другий блок – аналіз та діагностика сучасного стану формування економіки знань аграрної сфери, державне регулювання; третій блок – умови державного регулювання формування економіки знань; четвертий блок – пріоритетні види забезпечення формування економіки знань аграрної сфери: програмно-цільове, фінансово-економічне, інформаційно-прогнозне, організаційно-інституційне; механізми та інструменти необхідні для їх реалізації; п'ятий блок – механізми та інструменти забезпечення досягнення результатів формування економіки знань; шостий блок – очікувані результати від дії механізмів та застосування інструментів для формування економіки знань.

Розкрито специфіку категорії «ментальність». Доведено, що господарський менталітет є значущим елементом у неформальній підсистемі інституційної структури економіки знань, оскільки він детермінує інституційне середовище, а в історичному часовому проміжку є основою для формування підсистеми формальних інститутів.

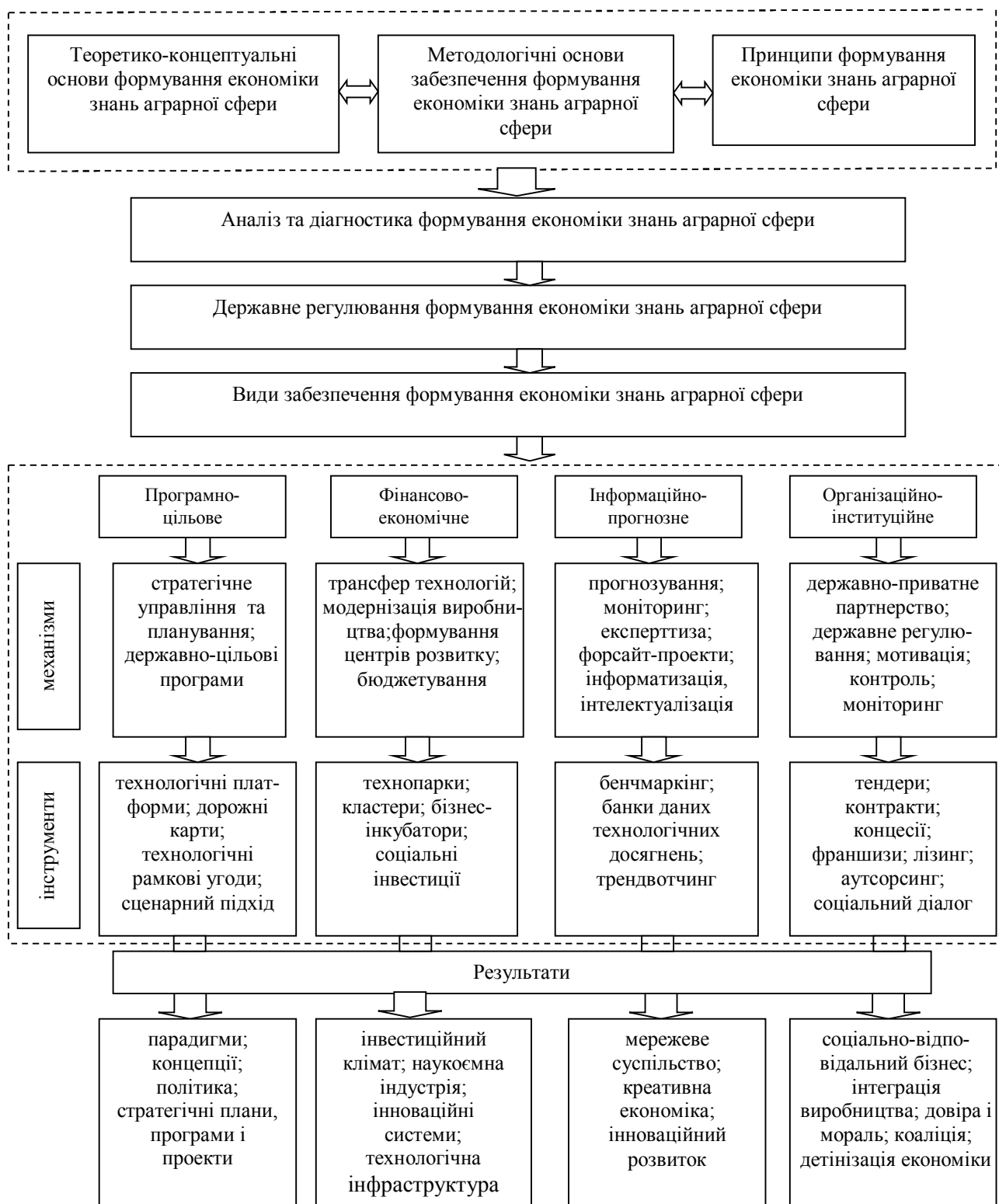

Рисунок 9 – Організаційно-економічне забезпечення та результативність формування економіки знань аграрної сфери

Узагальнено основні пріоритети стратегічного управління інституціональними змінами і сформульовано цілі трансформації суспільства на різних рівнях управління (табл. 7).

Методологією системи менеджменту знань є сукупність методів трансформації окремих частин інформації в знання як сукупність закріплених у

Таблиця 7 Основні цілі стратегічного управління інституціональними змінами

Рівні управління	Цілі за аспектами управління			
	економічний	соціальний	правовий	організаційний
Державний (макро)	Результативність економічних реформ	Рівень життя населення. Згуртованість суспільства. Соціальні інновації	Конституційний порядок. Дотримання законодавства. Безпека держави	Конкурентоспроможність та імідж на міжнародній арені
Регіональний (мезо)	Сталий інноваційно-економічний розвиток	Духовно-культурний розвиток населення	Децентралізація управління. Безпека населення	Збалансований та самодостатній розвиток
Організації (мікро)	Рентабельність та прибутковість	Корпоративна культура. Мотивація праці	Досконала конкуренція. Економічна безпека	Раціональна організаційна структура
Особистісний (нано)	Зайнятість, грошові доходи	Освітньо-культурний розвиток	Правовий захист. Безпека особиста	Адаптування до змін, мобільність

свідомості та мисленні фактів дійсності, що належать до тієї чи іншої сфери діяльності. Виокремлено етапи проектування системи менеджменту знань підприємства або наукової установи аграрної сфери: визначення цілей та завдань управління знаннями; ревізія та оцінка наявних інтелектуальних активів і знань організації й відповідність їх цілям; розробка стратегії управління знаннями; формування змін в організаційній культурі, структурі організації; завершення формування та впровадження системи, оцінка її ефективності (рис. 10).

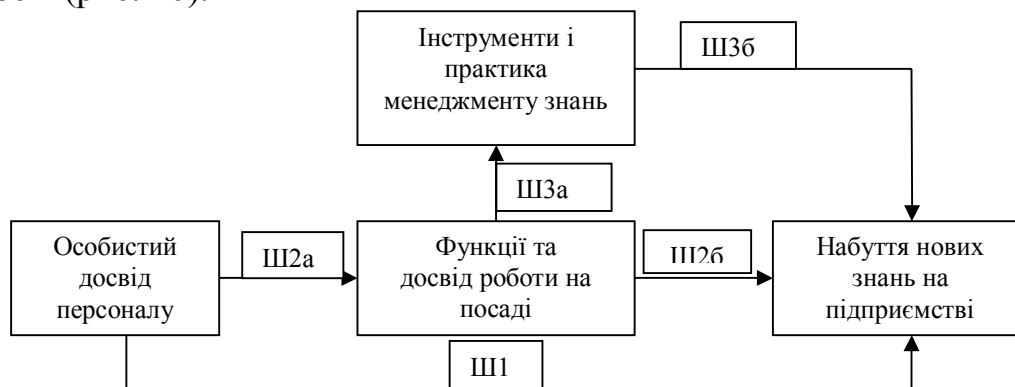

Рисунок 10 – Формування знань підприємства або наукової установи аграрної сфери

III1 – за рахунок самоосвіти персоналу; III2 – за рахунок виконання прямих обов'язків; III3 – засобами менеджменту знань

Особливу увагу звернено на менеджмент знань підприємства. Обґрунтовано, що на конкурентоспроможність підприємств або наукових установ аграрної сфери все більше буде впливати їх здатність ідентифікувати, накопичувати і розвивати знання, отримувати нові ключові компетенції і, використовуючи ці ключові фактори успіху на ринку, створювати інновації, а потім перетворювати їх на довгострокові конкурентні переваги. Встановлено, що менеджмент знань допомагає підприємствам стати більш конкурентоспроможними, знижувати витрати, пришвидшувати прийняття

управлінських рішень і ефективно виявляти потреби споживачів.

Розкрито специфіку соціально-економічної результативності функціонування й розвитку національних економік, що визначає когерентний розвиток не лише економічних, й позаекономічних сфер людського життя. У цьому контексті цільовим принципом є збалансований розвиток екосистеми – економіки, довкілля і соціуму.

Формування критеріїв і показників сталого розвитку екосистеми є дискусійним, над яким працюють відомі міжнародні організації та численні наукові колективи. У дослідженні визначено основні критерії та види результативності функціонування й сталого розвитку аграрної сфери у вимірі економіки знань як екосистеми (рис. 11).

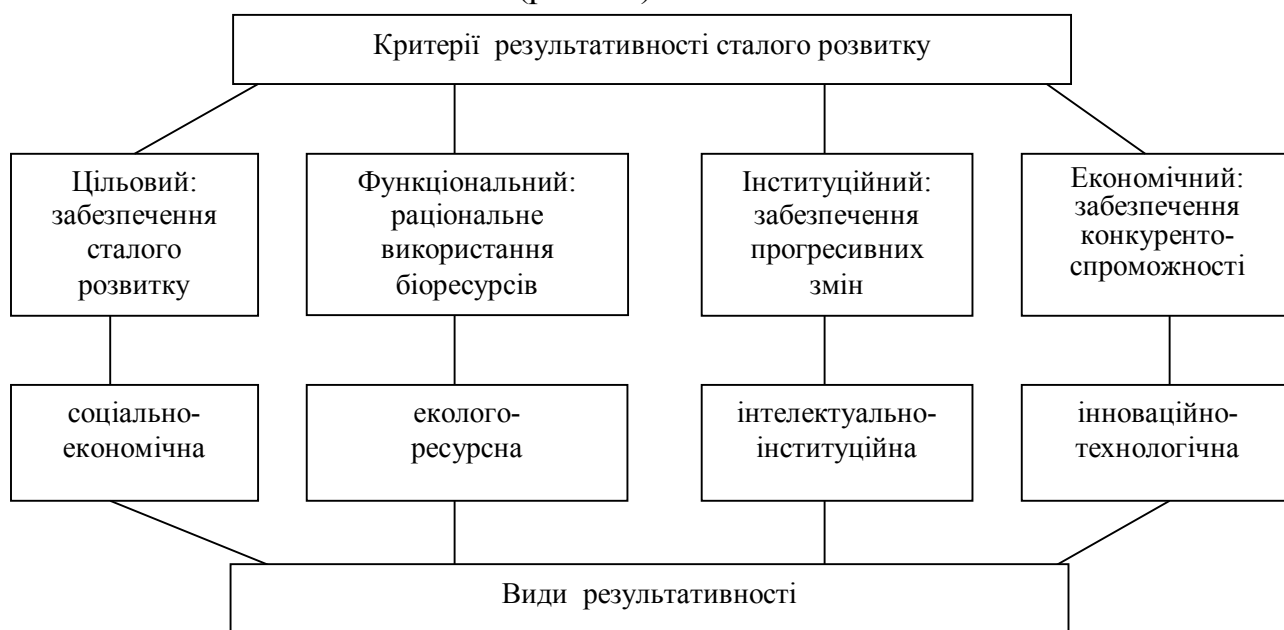

Рисунок 11 – Критерії та види результативності сталого розвитку аграрної сфери у вимірі економіки знань як екосистеми

Застосування адекватних і результативних методик середньострокового і довгострокового прогнозування дало можливість визначити пріоритетні напрями формування економіки знань, що вимагають першочергової підтримки держави в цілому і аграрної сфери зокрема. Методами математичної статистики проведено формальне прогнозування на 5 років у припущенні, що в ці роки вказані чинники не зміняться і тенденції попередніх років збережуться.

Для прогнозування було вибрано показники економіки знань в аграрній сфері за 2000-2016 роки. На основі цих даних для кожного показника було отримано рівняння регресії нульового або першого порядку. Вибір порядку здійснювався за допомогою критерію Фішера для регресії з рівнем значущості 0.05. Це означає, що лінійна регресія застосовувалась тільки тоді, коли довірна ймовірність того, що існує ненульовий тренд, була більше 95 відсотків. В інших випадках, коли значущого тренду не було, застосовувалась модель нульового порядку, тобто оцінювалось тільки середнє значення показника. За допомогою отриманого рівняння регресії було зроблено прогноз усіх показників на 2017-2021 роки (табл. 8).

Таблиця 8 Прогноз показників складових економіки знань аграрної сфери України на період 2017-2021 рр.

Показники	Модель	Роки					
		2016	2017	2018	2019	2020	2021
Коефіцієнт оновлення основних засобів у сільському господарстві, %	регресія	14.6	11.2 ± 10.1	11.2 ± 10.3	11.2 ± 10.5	11.2 ± 10.7	11.2 ± 11.0
	регресія*		10.8 ± 6.2	10.8 ± 6.4	10.8 ± 6.5	10.8 ± 6.6	10.8 ± 6.8
Рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств, %	регресія	37.3	35.2 ± 14.6	37.3 ± 14.9	39.4 ± 15.2	41.5 ± 15.5	43.6 ± 15.8
	регресія*		38.1 ± 11.3	40.5 ± 11.5	42.8 ± 11.8	45.1 ± 12.0	47.4 ± 12.3
	авторегресія		34.7 ± 16.5	35.3 ± 15.5	36.1 ± 16.3	39.9 ± 22.2	44.3 ± 20.2
Частка сільськогосподарської продукції у ВВП країни, %	регресія	17.4	22.3 ± 13.5	22.3 ± 13.7	22.3 ± 14.0	22.3 ± 14.3	22.3 ± 14.6
	регресія*		22.6 ± 14.0	22.6 ± 14.3	22.6 ± 14.6	22.6 ± 15.0	22.6 ± 15.4
	авторегресія		18.2 ± 8.9	18.8 ± 8.8	19.4 ± 8.8	19.9 ± 9.2	20.8 ± 9.0
	авторегресія*		24.8 ± 9.2	22.0 ± 9.1	20.3 ± 9.1	18.1 ± 9.5	-
Частка освітніх та інформаційно-комунікаційних послуг у ВВП країни, %	регресія	7.7	8.2 ± 1.2	8.3 ± 1.2	8.4 ± 1.2	8.6 ± 1.3	8.7 ± 1.3
	авторегресія		7.7 ± 2.3	7.6 ± 2.5	7.7 ± 2.2	7.7 ± 2.1	7.6 ± 2.0
Частка площі органічних с/господарських угідь у загальній площі земель сільськогосподарського призначення, %	регресія	0.98	1.01 ± 0.17	1.05 ± 0.17	1.09 ± 0.18	1.13 ± 0.18	1.17 ± 0.19
	авторегресія		0.98 ± 0.18	0.97 ± 0.18	0.97 ± 0.21	1.01 ± 0.21	1.05 ± 0.21
Частка зайнятого населення в сільському господарстві від загальної кількості зайнятих, %	регресія	17.6	15.6 ± 3.4	15.3 ± 3.4	15.0 ± 3.5	14.8 ± 3.6	14.5 ± 3.6
	авторегресія		17.4 ± 2.7	17.3 ± 2.7	17.2 ± 2.7	17.1 ± 2.7	17.0 ± 2.7
Індекс продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах, у % до попереднього року	регресія	123.3	116.3 ± 42.8	116.3 ± 43.6	116.3 ± 44.4	116.3 ± 45.3	116.3 ± 46.3
	регресія*		113.3 ± 32.3	113.3 ± 32.9	113.3 ± 33.5	113.3 ± 34.3	113.3 ± 35.0
Рівень забезпеченості сільського населення житлом, у середньому на 1 особу, кв.м загальної площі	регресія	29.3	29.7 ± 0.5	30.1 ± 0.6	30.4 ± 0.6	30.8 ± 0.6	31.2 ± 0.6
	регресія*		29.7 ± 0.4	30.2 ± 0.4	30.6 ± 0.4	31.0 ± 0.4	31.4 ± 0.4
	авторегресія		29.8 ± 1.0	30.2 ± 1.1	30.7 ± 1.1	31.2 ± 1.1	31.7 ± 1.2

* модель побудовано з відкиданням точок екстремуму

У табл. 8 показники за 2016 р. та їх прогнозовані значення, отримані обома методами з погрішностями у числовому вигляді. Погрішністю називаємо довірчий інтервал прогнозу, побудований із довірчою імовірністю 95 відсотків.

Прогнозування показників складових економіки знань аграрної сфери України відображає напрями їх динаміки у найближчі п'ять років. Щоб вплинути на тенденцію розвитку подій, потрібні додаткові заходи – для посилення позитивних наслідків необхідно покращувати показники: рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств, частку сільськогосподарської продукції у ВВП країни, частку освітніх та інформаційно-комунікаційних послуг у ВВП країни, частку площі органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі земель сільськогосподарського призначення, рівень забезпеченості сільського населення житлом, у середньому на 1 особу або кардинально змінити підходи якщо прогноз негативний, і покращити показники: коефіцієнт оновлення основних засобів у сільському господарстві, частку зайнятого населення у сільському господарстві до загальної кількості зайнятих, індекс продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої науково-практичної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних та методичних засад формування економіки знань в аграрній сфері України. Практична реалізація наукового дослідження носить актуальний характер. Найважливішими одержаними результатами дослідження є:

1. Запропоновано модель структури інформаційного суспільства у вигляді кіл різного діаметру, ядром яких є креативна економіка, проте для формування креативної економіки потрібне відповідне інституційне забезпечення, системні дослідження передумов і тенденцій розвитку культурного і творчого потенціалу і, на цій основі, стратегічне програмування розвитку з урахуванням культурно-творчих детермінант.

Узагальнено категорійний апарат наукового пошуку економіки знань та складено категорійну матрицю, яка демонструє наше розуміння теорії та методології, а також гармонізує логіко-змістовне відображення об'єкта і предмета дослідження.

2. Доведено, що процеси модернізації економіки країни не обмежуються техніко-технологічними інноваціями, а неминує супроводжуватися інституціональними змінами в соціально-економічних відносинах і системах управління ними. Інституціонально-структурні зміни соціально-економічної системи суспільства ґрунтуються на принципах соціально-економічної ефективності, постійних змін, еволюційної спадковості, при цьому механізмами відбору ефективних інститутів та технологій є еволюція та конкуренція, а забезпечує цей відбір державна інноваційно-технологічна політика.

3. Інтелектуальний капітал є результатом інтелектуально-креативної діяльності, він має синергетичні здатності за рахунок самоорганізації, самовідтворення, саморозвитку, самозбереження та самоуправління.

Враховуючи особливості аграрної сфери доведено, що формування та розвиток інтелектуального капіталу в ній повинні базуватися на таких основних принципах: системності і комплексності, пріоритетності, науковості, екологічності, людиноцентричності, соціального розвитку.

4. Людський капітал як суб'єкт формування економіки знань доповнено змінами у формах праці, які в інформаційному суспільстві носять віртуалізований характер, визначено зростання ролі креативної особистості в суспільстві. Доведено, що в економіці знань визначальними стають креативна та суспільно-корисна діяльність людини. З позиції методології важливим є використання соціально-особистісного підходу, при якому об'єктом аналізу мають слугувати ментальні можливості індивіда, здатність до творчості, ініціативність, система переваг та внутрішніх орієнтирів, системне мислення, аналітичні здібності, інформаційна сприйнятливість та ін. Формування особистості з творчим культурним потенціалом, новаторськими здібностями, стає головним інструментом прогресу і одним із головних завдань людства.

5. Поглиблено наукові основи соціального капіталу, який є важливим фактором, що визначає інституціонально-знаннєвий розвиток суспільства, тому, що економічні інститути і ринкові зокрема, можуть функціонувати тільки, якщо будуть «соціально укоріненими». Для формування соціального капіталу на сільських територіях необхідний розвиток людського потенціалу, що забезпечується можливістю самоорганізації жителів села через освіту, професійну підготовку, творчість. Важливим кроком у розвитку соціального партнерства має стати розвиток соціального діалогу.

6. У запропонованій методології формування економіки знань аграрної сфери до предметної області віднесено сучасні економічні теорії, діагностику економічної системи та концепцію формування економіки знань. Предметна область зумовлює використання загальнонаукових та специфічних підходів та принципів, які реалізуються через компоненти методології – парадигмальному моделюванні дослідження наукової проблеми, розробці державної політики та регулювання процесом формування економіки знань, стратегічному плануванні формування економіки знань та визначенні механізмів забезпечення розвитку інституціонального середовища для реалізації стратегії формування економіки знань в аграрній сфері.

Розроблено модель інтелектуально-креативної парадигми економіки знань як екосистеми соціальної держави, ядром як імператив є когнітивний креатив; перша захисна оболонка ядра – основні види діяльності (освітньо-вітальна, науково-інноваційна, інформаційно-комунікативна); друга захисна оболонка – результати названих діяльностей (капітали – людський, інтелектуальний і соціальний). Визначення когнітивного креативу імперативом парадигми для формування економіки знань, взаємодії технологічного і соціального в становленні інформаційного суспільства, осмислення нового способу буття – це спроба концептуалізації сучасних тенденцій, усвідомлення і врахування яких веде до нової цивілізації.

7. Запропоновано модель інноваційного потенціалу економіки знань, до складу якої входять: сукупність людських ресурсів (капіталу); інноваційна

активність та розвиток інтелектуального потенціалу, котрі будуть використані для здійснення інноваційної діяльності та розвитку економіки знань.

8. Відповідно до визначення сутності інтеграції та ґрунтуючись на ідеї її цілісності, єдності, системної організації запропоновано трьохвимірну модель, компонентами якої є – аграрна наука, освіта, виробництво – об'єднані глобальною метою формування економіки знань аграрної сфери і вступають у складні діалектичні відносини, в яких виконують роль, то передумови, то засобу, то результату інтеграції. Тристороння інтеграція науки, освіти та виробництва – це, по суті, ключовий напрям розвитку економіки знань, тому що вона дозволяє ефективно вирішити завдання комплексного своєчасного забезпечення інноваційних процесів. Інтеграція вибудовується на принципах симбіозу, або спільного розвитку, релевантності, функціональності, комутації і сумісності.

9. Перехід до економіки знань змінює поведінку людини в економіці. Трансформаційні зміни економіки наглядно демонструють необхідність підключення до інституціональних перетворень раніше незадіяних інститутів, серед яких важливе місце займає менталітет. Модель креативної особистості поєднує специфіку інтелектуальної діяльності та менталітет, а взаємозалежність досвіду та знань відбувається через їх дуалізм під впливом неперервної дії зовнішніх чинників.

10. Проблеми вимірювання економіки знань та ступеня просування країн на шляху до неї стали одними з основних при розробці концепції економіки знань. Загальноприйнятого методологічного підходу до вимірювання економіки знань в Україні, зокрема в аграрній сфері немає. Ключовими складовими економіки знань аграрної сфери визначено науково-інноваційну, виробничо-технологічну, інформаційно-знаннєву, еколого-соціальну, які не тільки найповніше характеризують можливості вітчизняного сільського господарства у забезпеченні державних інтересів в інноваційному розвитку галузі, а й забезпечують розвиток сільських територій. З метою розрахунку Індексу економіки знань для аграрної сфери України запропоновано використовувати інформаційний набір показників: традиційні та такі, що характеризують еколого-соціальний розвиток сільських територій.

11. За результатами дослідження було виявлено низку проблем формування економіки знань в аграрній сфері. Зокрема, за науково-інноваційною складовою – зменшення чисельності виконавців наукових і науково-технічних робіт на 44,6 %; недофінансування наукових організацій; зменшення кількості підприємств, що впроваджували агроінновації на 0,66 в.п. Аналіз виробничо-технологічної сфери сільського господарства демонструє, що поряд із ростом коефіцієнта оновлення основних засобів маже в три рази, понад 80% техніки відпрацювала амортизаційні терміни, що спричиняє зростання обсягів ремонтних робіт і вимагає невідкладного її оновлення. Інформаційно-знаннєва складова характеризується відсутністю статистичної інформації про основні показники використання ІКТ сільськогосподарськими підприємствами і сільським населенням; недостатнім рівнем фінансування освітньої галузі (фінансування в основному лише захищених статей),

неефективним використанням наявних ресурсів та важелів впливу, недосконалу правову базу, застарілу матеріально-технічну базу. Еколого-соціальна складова свідчить про щорічне збільшення кількості утворених відходів та погіршення екологічної ситуації аграрної сфери України; зменшення дітей шкільного віку, укрупнення шкіл; дефіцит закладів соціально-культурного призначення, низька якість медичних послуг та нерівним доступом до них різних верств населення.

12. Проаналізувавши та узагальнивши існуючі методологічні підходи до оцінювання економіки знань, визначивши критерії вибору показників для оцінки економіки знань, сформовано алгоритм оцінювання процесу формування економіки знань аграрної сфери. Оцінка формування економіки знань аграрної сфери передбачає комплексний аналіз ряду індикативних показників, на основі яких розраховують інтегральні показники за окремими складовими та загальна оцінка економіки знань аграрної сфери. Визначено стадії формування економіки знань аграрної сфери: трансформація; модернізація; інституціоналізація; розвиток. Інтервал значень для визначення стадій індексів економіки знань в аграрній сфері дорівнює 0,33.

Апробація методики оцінки формування економіки знань аграрної сфери, проведена в цілому по Україні, дає можливість зробити висновок, що загальний інтегральний індекс економіки знань аграрної сфери 2000–2016 рр. не перевищував 0,5271 у 2016 р., що означає, що аграрна сфера знаходиться на стадії модернізації.

13. Аргументом до врахування екосистеми у формуванні економіки знань є вплив високих технологій на екологію. Під час розробки нових видів продукції необхідно керуватись такими базовими принципами екології технологій: культурної відповідності, допустимих збитків, захисту від нештатних ситуацій, заміщення технологій, відкритості технологій, стійкості технологій. Готовність до постійних змін є сутністю економічної інноваційної поведінки та мислення. Щоб створити дійсно сприятливий інноваційний клімат у країні потрібне, поширення базових знань про інноваційно-технологічні процеси. Це підвищує ступінь сприйняття інновацій у соціальному та економічному аспектах, забезпечує довіру до інноваційних програм уряду, мотивацію працівників, формування в країні інноваційно-креативної політики.

14. Основними принципами розвитку аграрної освіти в умовах переходу до економіки знань визначено: науковість, доступність, якість, міцність знань, безперервність, наочність, зв'язок теорії з практикою, свідомість і самостійність, колективізм, індивідуалізація навчання та інноваційність. Знаннева економіка передбачає формування якісно нового типу фахівців із вищою освітою і переосмислення науково-освітньої парадигми не тільки вищої освіти, а й шкільної в цілому.

15. Оскільки розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є одним із стратегічних напрямків модернізації економіки, то для розвитку ІКТ в аграрній сфері необхідно: застосовувати сучасні комп'ютерні технології; впроваджувати передовий досвід інформаційних систем управління

сільськогосподарським виробництвом; налагоджувати комунікативні зв'язки між виробниками, переробниками і споживачами сільгосппродукції; підвищувати професійний рівень працівників через упровадження ІТ-технологій на аграрних підприємствах.

16. Для забезпечення соціально-економічної стабільності і безпеки життєдіяльності населення, запропоновано основні форми економічного механізму управління соціальними процесами території для забезпечення людського розвитку. У розробці та реалізації соціальної політики територіального утворення виокремлюємо три основні взаємопов'язані етапи: підготовчий (включає наступні дії – аналіз соціальної ситуації; соціальне проектування; визначення мети, цілей та пріоритетів; планування процесу реалізації); реалізація плану (реалізація функцій; виконання проектів та програм); завершальний (оцінка ефективності нової політики; проведення моніторингу рівня задоволення населення).

17. Стан формування економіки знань аграрної сфери, на думку 48,2 % респондентів є переважно низьким, 44,8 % – середнім, а 6,8 % – дуже низьким. В умовах євроінтеграції формування економіки знань в Україні залежить від наявності ефективного організаційно-економічного забезпечення. Основним цільовим завданням реалізації організаційно-економічного забезпечення формування економіки знань аграрної сфери є зміцнення інтелектуального потенціалу аграрної сфери, стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, забезпечення інституціональних змін у менталітеті населення, розширення сфер застосування інформаційно-комунікаційних технологій та формування соціального капіталу аграрної сфери.

Структурно формування організаційно-економічного забезпечення і результативності формування економіки знань аграрної сфери об'єднано у шість блоків: перший блок – теоретичні та методологічні основи формування економіки знань; другий блок – аналіз та діагностика сучасного стану формування економіки знань аграрної сфери, державне регулювання; третій блок – умови державного регулювання формування економіки знань; четвертий блок – пріоритетні види забезпечення формування економіки знань аграрної сфери: програмно-цільове, фінансово-економічне, інформаційно-прогнозне, організаційно-інституційне; механізми та інструменти, необхідні для їх реалізації; п'ятий блок – механізми та інструменти забезпечення досягнення результатів формування економіки знань; шостий блок – очікувані результати від дії механізмів та застосування інструментів для формування економіки знань.

18. Узагальнення основних пріоритетів стратегічного управління інституціональними змінами дозволило сформулювати цілі трансформації суспільства за аспектами управління (економічний, соціальний, правовий, організаційний) на різних рівнях управління (макро-, мезо-, мікро-, нано-).

19. На конкурентоспроможність підприємств або наукових установ аграрної сфери все більший вплив буде мати вміння отримувати, накопичувати і використовувати знання, отримувати нові ключові компетенції і, використовуючи ці ключові чинники успіху на ринку, створювати інновації, а

потім перетворювати їх на довгострокові конкурентні переваги. Впровадження менеджменту знань суб'єктами господарювання є складовою їх інвестиційної та стратегічної політики і передбачає розробку та реалізацію найефективніших інноваційних проектів. Менеджмент знань допомагає підприємствам стати більш конкурентоспроможними, знижувати витрати, підвищувати швидкість прийняття управлінських рішень і ефективно виявляти потреби споживачів.

20. Соціально-економічну результативність сталого розвитку аграрної сфери у вимірі економіки знань пропонуємо визначати за такими критеріями: забезпечення сталого розвитку, раціональне використання ресурсів, забезпечення прогресивних змін і конкурентоспроможності та за такими її видами: еколого-ресурсна, інноваційно-технологічна, соціально-економічна, інтелектуально-інституційна.

21. Прогнозування показників складових економіки знань аграрної сфери України відображає їх зміну в найближчі п'ять років. Очікується, що коефіцієнт оновлення основних засобів буде коливатися навколо свого середнього значення 11 %; рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств – швидкість зростання, згідно з лінійною регресією, становить приблизно 2,2 % на рік; частка сільськогосподарської продукції у ВВП країни буде коливатися навколо свого середнього значення. Модель регресії виявляє значуще зростання частки освітніх та інформаційно-комунікаційних послуг у ВВП країни із середньою швидкістю 0,1% на рік. За прогнозом, у найближчі 5 років частка площі органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі земель сільськогосподарського призначення буде продовжувати збільшуватися. Обидві моделі показують значущий тренд зниження частки зайнятого населення в сільському господарстві до загальної кількості зайнятих. Індекс продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах буде коливатися навколо свого середнього значення 115 % по відношенню до попереднього року, а рівень забезпеченості сільського населення житлом у найближчі 5 років буде так само стабільно зростати.

Проведене наукове дослідження засвідчує необхідність подальшого розроблення порушеної проблеми: розвитку креативної економіки та її діагностики, моніторинг процесу формування економіки знань та вивчення впливу на нього культурних детермінантів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Корпоративне управління в Україні: інтелектуальний капітал, персонал, якість: [колективна монографія]. За ред. В.І. Щелкунова, Г.В. Жаворонкової. Київ: Наукова думка. 2010. 615 с. (*Особистий внесок: розглянуто процес управління нематеріальними активами як складової інтелектуального капіталу корпорації*).

2. Інтелектуальний капітал підприємств АПК в регіональній інноваційній системі: [монографія]. За ред. Г.В. Жаворонкової. Умань: Видавець

«Сочінський». 2012. 550 с. *(Особистий внесок: розглянуто теоретичні засади інтелектуального капіталу та нематеріальних активів як базових категорій економіки знань, науково-методичні і практичні аспекти управління процесом формування та використання нематеріальних активів на підприємствах АПК).*

3. Жаворонкова Г.В., Мельник Л.Ю. Информационно-коммуникационные технологии как инновационный ресурс экономики знаний. Monografia zawiera artykuły uczestników XVI Międzynarodowej Konferencji Naukowej «E-gospodarka, e-społeczeństwo w Europie Środkowej i Wschodniej. Teraźniejszość i perspektywy rozwoju». Copyright by Wydawnictwo KUL. Lublin 2015. С.137–144. *(Особистий внесок: доведено ключову роль інформаційно-комунікаційних технологій як найважливішої складової розвитку економічної системи, заснованої на знаннях).*

4. Жаворонкова Г.В., Жаворонков В.О., Крачок Л.І., Мельник Л.Ю. Технологічна безпека в інформаційно-знаннєвій економіці: держава, регіон, аграрна галузь: [монографія]. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». 2016. 448 с. *(Особистий внесок: здійснено порівняння інноваційної та технологічної політики держав, узагальнено генезис та інституціонально-технологічні витoki економіки знань, розглянуто роль освіти у становленні економіки знань).*

5. Melnyk L., Nyzhnyk L. Network approach to marketing management mass communications. Przedsiębiorstwo w strukturach sieci Doświadczenia i perspektywy rozwoju w Europie Środkowej i Wschodniej / Copyright by Wydawnictwo KUL. Lublin 2016. С.348–353. *(Особистий внесок: здійснено порівняння традиційного і мережевого підходу управління маркетинговими комунікаціями в розрізі переваг застосування).*

6. Мельник Л.Ю. Формування економіки знань в аграрній сфері: теорія, методологія, діагностика: [монографія]. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2017. 354 с.

7. Жаворонкова Г.В., Жаворонков В.О., Мельник Л.Ю. Методологія інституціональних змін та моделювання економіки знань в інформаційному суспільстві: [монографія]. За ред. Г.В. Жаворонкової. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2017. 300 с. *(Особистий внесок: охарактеризовано основні наукові підходи в економічних дослідженнях, розглянуто та узагальнено методологічні положення інститутів культури, цінностей та ментальності інформаційного суспільства для формування економіки знань, проведено моделювання економіки знань в інформаційному суспільстві, запропоновано методологію інституціонально-структурної трансформації суспільства для формування економіки знань).*

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

8. Мельник Л.Ю., Уманська В.Г. Концепція економіки знань та місце нематеріальних активів в ній // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси: ЧДТУ. 2010. С.82–89. *(Особистий внесок: досліджено економічний зміст*

нематеріальних активів та визначено їх економічну природу). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Google Scholar, PИHЦ, Index Copernicus*.

9. Мельник Л.Ю. Місце і роль статистичної звітності в системі управління сільськогосподарським підприємством // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3. Т. 2. Економічні науки. Полтава: ПДАА. 2011. С.90–94.

10. Мельник Л.Ю. Особливості відображення в обліку операцій з нематеріальних активів // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2. Т. 3. Економічні науки. Полтава: ПДАА. 2011. С.340–343.

11. Melnyk L. Methodological approaches to the assessment of the knowledge economy // Економіка і організація управління. Зб. наук. праць. Вінниця. 2016. Вип. № 3 (23). С.236–243.

12. Мельник Л.Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький. 2015. Випуск 26/1. С.37–43. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *РИНЦ, ВІНІТІ РАН, Ulrich's Periodicals Directory, ISI, UAE, UIF, CiteFactor, Google Scholar, Research Bible, OAJI, CyberLeninka, Index Copernicus International*.

13. Мельник Л.Ю. Місце і роль аграрної освіти в становленні економіки знань // Економічний аналіз. 2016. Том 23. № 1. С.60–68. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Index Copernicus International, Google Scholar, Research Bible, OAJI, CiteFactor, Scyentific Indexing Servises*.

14. Мельник Л.Ю. Інноваційна та технологічна політика держав // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький. 2016. Випуск 30/1. С.15–26. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *РИНЦ, ВІНІТІ РАН, Ulrich's Periodicals Directory, ISI, UAE, UIF, CiteFactor, Google Scholar, Research Bible, OAJI, CyberLeninka, Index Copernicus International*.

15. Мельник Л.Ю. Модель креативної людини та її менталітет в економіці знань // КНЕУ Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. пр. Київ, 2017. № 1(13). С.242–252. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Google Scholar, Ulrichsweb*.

16. Мельник Л.Ю. Інтелектуальний капітал як об'єкт формування економіки знань // Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 2. Том 2. С.44–48. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Index Copernicus, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography*.

17. Мельник Л.Ю. Системно-структурний аналіз національної економіки та аграрної сфери у вимірі економіки знань // Економіка АПК. 2017. №4. С.17–25. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Google Scholar, Index Copernicus, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, ERIH PLUS, Agris, EconLit, EconBiz, Academic Recourse Index, ZBW, WorldCat, Scientific*

Indexing Services, Global Impact Factor, Journal Finder, Infobase Index, PBN, CiteFactor, Eurasian Scientific Journal Index, UBL, JIFACTOR, Cosmos.

18. Мельник Л.Ю. Парадигмальне моделювання дослідження формування економіки знань в інформаційному суспільстві // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. №2. С.269–279. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Ulrichsweb, Scientific Indexing Services, CiteFactor, PIHЦ, Journal Index, SHERPA/ROMEO, WorldCat, Science Impact Factor, EconBiz, Academic Journals Database, Global Impact Factor.*

19. Мельник Л.Ю. Аналіз науково-інноваційної складової економіки знань аграрної сфери // Аграрна економіка. 2017. Т. 10. №1–2. С.127–136. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Open Academic Journals Index, EBSCO, Index Copernicus, Indian Science, Google Scholar, Academic Resource Index, Cosmos.*

20. Жаворонкова Г.В., Мельник Л.Ю. Розвиток соціального діалогу як фактора формування людського капіталу в економіці знань // КНЕУ Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. Київ. 2017. № 2 (14). С.107–114. (Особистий внесок: визначено концептуальні положення щодо соціального діалогу, яких повинна дотримуватись Україна під час формування економіки знань.) Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Google Scholar, Ulrichsweb.*

21. Мельник Л.Ю. Інтеграція освіти, науки та виробництва в економіці знань аграрної сфери // Економіка АПК. 2017. № 11. С.67–73. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Google Scholar, Index Copernicus, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, ERIH PLUS, Agris, EconLit, EconBiz, Academic Resource Index, ZBW, WorldCat, Scientific Indexing Services, Global Impact Factor, Journal Finder, Infobase Index, PBN, CiteFactor, Eurasian Scientific Journal Index, UBL, JIFACTOR, Cosmos.*

22. Мельник Л. Ю. Науково-концептуальні підходи щодо формування суспільства знань в інформаційному суспільстві // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». Львів. 2017. С.391–404.

23. Мельник Л.Ю. Методика оцінювання та діагностика процесу формування економіки знань аграрної сфери України // Агросвіт. 2018. № 2. С.33–39. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Scientific Indexing Services, Google Scholar.*

24. Мельник Л.Ю. Прогнозування показників структурних змін аграрної економіки під час формування економіки знань // Ефективна економіка: електрон. наук. фах. вид. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/56.pdf Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Index Copernicus, Google Scholar.*

25. Мельник Л.Ю. Організаційно-економічний механізм формування економіки знань аграрної сфери // Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. 2018. № 1. URL:

http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/33.pdf. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: *Index Copernicus*.

Статті у наукових виданнях інших держав

26. Melnyk L. Innovative potential of enterprises in Ukraine in conditions of the knowledge economy // International scientific journal Science. Business. Society. Sofia. 2016. Issue 2. P.29–33.

27. Melnyk L. Scientific and technological support of the knowledge economy formation in Ukraine // European journal of economics and management. 2016. Volume 2. Issue 2. P.81–87.

28. Melnyk L. Analysis of the formation and development of scientific potential of Ukraines agricultural sector // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. Madrid. Espana. 2016. P.56–61.

29. Жаворонкова Г.В., Мельник Л.Ю. Роль інформаційно - комунікаційних технологій в формуванні економіки знань // Економіка і підприємництво. 2016. № 2 (ч.2). С.223–228. *(Особистий внесок: доведено ключову роль інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку економічної системи заснованої на знаннях). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: РИИЦ, Agris.*

30. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Scientific-practical problems of development rural areas agrarian sector as ecosystem knowledge economy // Mechanization in agriculture and conserving of the resources. 2017. № 1. P.37–41. *(Особистий внесок: досліджено сучасний стан та проблеми розвитку сільських територій України, запропоновано напрями покращення стану та розвитку сільських територій)*

31. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Economic aspects of space information technologies for the rational use of land resources // Innovations. 2017. № 1. P.42–46. *(Особистий внесок: розглянуто економічні аспекти дослідження земель сільськогосподарського призначення)*

32. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Ecological and techogenic safety of the ecosystems of the agrarian sector of Ukraine // International scientific journal Security and future. 2017. Issue 2. P.46–49. *(Особистий внесок: сформовано загрози та ризики екологічної безпеки аграрної сфери України)*

33. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Scientific-methodological provisions of formation of a virtual segment of the information market // International scientific journal Industry 4. 2017. Is 4. P.189–192. *(Особистий внесок: охарактеризовано віртуальний сегмент інформаційного ринку).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

34. Мельник Л.Ю., Бовдурацька В.М. Переваги впровадження програмного забезпечення обліку в СВК «Світанок» Ставищенського району Київської області // Науково-практична конференції «Інноваційно-орієнтовані засади максимального використання потенціальних можливостей виробництва в умовах євроінтеграції» (м. Тернопіль, 14–15 жовтня 2010 р.): матер. наук.-

практ. конф. Тернопіль: ТІ АПВ НААНУ. 2010. С. 254-257. *(Особистий внесок: удосконалено ведення обліку в СВК «Світанок» шляхом його автоматизації).*

35. Мельник Л.Ю. Стан інноваційної діяльності на підприємствах аграрного сектору Черкаської області // II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених (м. Тернопіль, 15–16 вересня 2010 р.): матер. II наук.-практ. конф. Тернопіль: ТІ АПВ НААНУ. 2010. С.306–309

36. Мельник Л.Ю. Особливості статистичної звітності сільськогосподарських підприємств // V Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин», (м. Умань, 19–20 травня 2011 р.): матер. V наук.-практ. конф. Умань: Видавець «Сочінський». 2011. Ч.2. С.12–14.

37. Мельник Л.Ю. Гудвіл як складова нематеріальних активів підприємства // VI Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин», (м. Умань, 17–18 травня 2012 р.): матер. VI наук.-практ. конф. Умань: Видавець «Сочінський». 2012. Ч.2. С.13-15.

38. Мельник Л.Ю. Эволюция научных представлений об экономике знаний // XV Международная научная конференция «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития»: материалы XV междунар. науч. конф. (г. Минск, 23–24 октября 2014 г.). М.: НИЭИ М-ва экономики Респ. Беларусь. 2014. С.60-62.

39. Мельник Л.Ю. Інформаційна складова економіки знань // Міжнародна науково-практична конференція «Економічна теорія: еволюція парадигми та революційні гіпотези»: матер. міжн. наук.-практ. конференції (м. Київ, 27–28 березня 2015 р.). К.:ДЕТУТ. 2015. С.108–09.

40. Жаворонкова Г.В., Мельник Л.Ю. Роль информационно-коммуникационных технологий в формировании экономики знаний // 16-я Международная научно-практическая конференция «Финансовые решения XXI века: теория и практика»: сб.науч.тр.16-й междунар. науч.-практ. конф (г. Санкт-Петербург, 21–22 апреля 2015 г.) СПб: Изд-во Политехн. ун-та. 2015. С.146–148. *(Особистий внесок: розглянуто окремі аспекти розвитку інформаційно-комунікаційних технологій як інноваційного ресурсу економіки знань).*

41. Мельник Л.Ю. Роль аграрного образования в условиях перехода к экономике знаний // XX Международная научно-практическая конференция «Аграрная политика современной России: научно-методологические аспекты и стратегия реализации» сб.науч.тр. XX междунар. науч.-практ. конф: (г. Москва, 5-6 октября 2015 г.). М.: ВИАПИ имени А.А. Никонова: «Энциклопедия российских деревень». 2015. С.487–490.

42. Мельник Л.Ю. Инновационная деятельность предприятий АПК в условиях становления экономики знаний // XIV Международная научно-нального АПК: теория и практика»: матер. XIV Межд. науч.-практ. конф. (г. Барнаул, 24-25 сентября 2015 г). Алтайский дом печати, 2015. С.210-212.

43. Мельник Л.Ю. Инновационный потенциал экономики знаний // XVI Международная научная конференция «Проблемы прогнозирования и

государственного регулирования социально-экономического развития»: матери. XV междунар. науч. конф. (г. Минск, 23 октября 2015 г.). М.: НИЭИ М-ва экономики Респ. Беларусь. 2015. С.69–70.

44. Мельник Л.Ю. Стратегічні напрями менеджменту знань // VIII Международная научная конференция «Наука и образование» (г. Берген-Хмельницький, 26 июня – 6 июля 2015 г.); сборник трудов VIII межд. науч. конф. Хмельницький: ХНУ. 2015. С. 94–96.

45. Мельник Л.Ю. Основні характеристики економіки знань аграрної сфери // Міжнародний науково-практичний семінар «Економіка і знання» (м. Дніпропетровськ, 22 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ. 2016. С.66–72.

46. Мельник Л.Ю. Креативний менеджмент в економіці знань // VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами» (м. Київ, 11 лютого 2016 р.): матер. VII наук.-практ. конф. К.: НАУ. 2016. С.213–215.

47. Melnyk L. Innovative potential of enterprises in Ukraine in conditions of the knowledge economy // International scientific conference «High technologies. Business. Society 2016» (м. Боровець, 14-17 березня 2016 р.): матер. міжн. наук конф. Vol.1. P.87-90.

48. Melnyk L. Methodology for measurement of knowledge economy // XVII Международная научная конференция «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития» (г. Минск 20-21 октября 2016 г.) М.: НИЭИ М-ва экономики Респ. Беларусь. 2016. Т.3. С.82–84.

49. Мельник Л.Ю. Наукові основи державної інноваційної політики в умовах формування економіки знань // IV Всеукраїнська науково-практична заочна конференція «Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасних умовах господарювання»: збірник тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. заоч. конф. (м. Черкаси, 14 квітня 2017 р). Черкаси. ФОП «Чебаненко Ю.А.». 2017. С. 11–15.

50. Жаворонкова Г.В., Мельник Л.Ю. Соціальний діалог як фактор формування людського капіталу // Міжнародна науково-практична конференція «Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки» (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.): зб. тез доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф. К.: КНЕУ. 2017. С.312–315. *(Особистий внесок: розглянуто концептуальні положень щодо соціального діалогу, яких повинна дотримуватись Україна під час формування економіки знань)*

51. Мельник Л.Ю. Концепція суспільства, заснованого на знаннях // IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 18–19 травня 2017 р.): матер. IV міжн. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2017. С.291–293.

52. Мельник Л.Ю. Розвиток сільських територій аграрної сфери як екосистеми економіки знань // XI Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин», (м.

Умань, 25–26 травня 2017 р.): матер. XI міжн. наук.-практ. конф. Умань: Видавець «Сочінський». 2017. С.77–79.

53. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Economic aspects of space information technologies for the rational use of land resources // III International scientific congress «Innovations 2017», (Varna, 19–22 June 2017). Varna, Bulgaria. Vol.1. P.70–73. *(Особистий внесок: розглянуто економічні аспекти дослідження земель сільськогосподарського призначення)*

54. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Scientific-practical problems of development rural areas agrarian sector as ecosystem knowledge economy // V International scientific congress «Agrimachinery» (21.06-24.06.2017 p.), Varna, Bulgaria. Iss.2. P.100–104. *(Особистий внесок: досліджено сучасний стан та проблеми розвитку сільських територій України)*.

55. Zhavoronkova G., Melnyk L. Institutional and structural transformation of society for the formation of a knowledge economy in Ukraine // 18th European Conference on Knowledge Management (Barcelona, Spain, 7–8 September 2017) Proceedings of the 18th European Conference. Barcelona. Spain. 2017. С.1143–1152. *(Особистий внесок: проведено моделювання інституціональної структури інформаційного суспільства, визначено пріоритети інституціональних змін в соціально-економічних відносинах інформаційного суспільства)*.

56. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Ecological and techogenic safety of the ecosystems of the agrarian sector of Ukraine // International scientific conference on security «Confsec 2017» (Borovets, 11–12 December 2017 p.) Borovets, Bulgaria. Vol.1. P.62–65. *(Особистий внесок: досліджено стан еколого-техногенної безпеки в Україні)*.

57. Zhavoronkova G., Zhavoronkov V., Melnyk L. Scientific-methodological provisions of formation of a virtual segment of the information market // II International scientific conference «Industry 4.» (13–16.12.2017). Borovets. Bulgaria. Vol.1. P.23–25. *(Особистий внесок: розглянуто характерні риси та суб'єкти ринку Інтернет-послуг)*.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

58. Мельник Л.Ю. Теоретико-методологічні засади формування економіки знань в аграрній сфері. Умань: Видавець «Масловатий С.О.», 2017. 24 с. (Препринт / Умань).

59. Мельник Л.Ю. Методологія оцінювання та визначення результативності формування економіки знань в аграрній сфері. Умань: Видавець «Масловатий С.О.», 2017. 30 с. (Препринт / Умань).

АНОТАЦІЯ

Мельник Л. Ю. Формування економіки знань в аграрній сфері: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством (051 – Економіка). – Уманський національний університет садівництва, Умань,

2017; Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, 2018 р.

У дисертації комплексно розглянуто процес формування економіки знань в аграрній сфері від розробки методології формування економіки знань до формування механізмів реалізації політики та інституціональних змін у сільській місцевості.

У роботі вперше узагальнено категорійний апарат наукового пошуку економіки знань та складено категорійну матрицю, яка відображає об'єкт і предмет наукового дослідження формування економіки знань. Охарактеризовано концептуальні підходи до формування суспільства знань. Узагальнено та уточнено зміст понять «інтелектуальний капітал», «соціальний капітал». Запропоновано методологію наукового пошуку в дослідженні економіки знань. Розроблено модель інтелектуально-креативної парадигми економіки знань як екосистеми соціальної держави. Запропоновано методику оцінювання процесу формування економіки знань аграрної сфери за складовими.

Установлено основні стратегічні напрями державної інноваційно-технологічної політики України у підтримці інноваційних підприємств. Удосконалено організаційно-економічне забезпечення формування економіки знань аграрної сфери. Розроблено критерії визначення результативності сталого розвитку аграрної сфери у вимірі економіки знань, а саме: забезпечення сталого розвитку, раціональне використання ресурсів, забезпечення прогресивних змін і конкурентоспроможності. Спрогнозовано показники складових економіки знань аграрної сфери України на найближчі п'ять років.

Ключові слова: економіка знань, креативна економіка, інституційна структура, інтеграція, інформаційне суспільство, когнітивний креатив, соціальний діалог, структурні зміни, методологія, ментальність.

АННОТАЦИЯ

Мельник Л. Ю. Формирование экономики знаний в аграрной сфере: теория, методология, практика. – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством (051 – Экономика). – Уманский национальный университет садоводства, Умань, 2017; Николаевский национальный аграрный университет, Николаев, 2018 г.

В диссертации комплексно рассмотрен процесс формирования экономики знаний в аграрной сфере от разработки методологии формирования экономики знаний до формирования механизмов реализации политики и институциональных изменений в сельской местности.

В работе впервые обобщен категорийный аппарат научного поиска экономики знаний, составлена категорийная матрица, которая отражает объект и предмет научного исследования формирования экономики знаний. Охарактеризованы концептуальные подходы к формированию общества знаний. Обобщенно и уточнено содержание понятий «интеллектуальный

капитал», «социальный капитал». Предложена методология научного поиска в исследовании экономики знаний. Разработана модель интеллектуально-креативной парадигмы экономики знаний как экосистемы социального государства. Предложена методика оценки процесса формирования экономики знаний аграрной сферы по составляющим.

Установлены основные стратегические направления государственной инновационно-технологической политики Украины в піддержку инновационных предприятий. Усовершенствовано организационно-экономическое обеспечение формирования экономики знаний в аграрной сфере. Разработаны критерии определения результативности устойчивого развития аграрной сферы в измерении экономики знаний: обеспечение устойчивого развития, рациональное использование ресурсов, обеспечение прогрессивных изменений и конкурентоспособности. Осуществлено прогнозирование показателей составляющих экономики знаний аграрной сферы Украины на ближайшие пять лет.

Ключевые слова: экономика знаний, креативная экономика, институциональная структура, интеграция, информационное общество, когнитивный креатив, социальный диалог, структурные изменения, методология, ментальность.

SUMMARY

L. Melnyk The formation of the knowledge economy in the agricultural sector: theory, methodology, practice. – The Manuscript.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.03 Economics and management of national economy (051– Economics). – Uman National University of Horticulture, Uman, 2017; Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, 2018.

In recent decades, the role of knowledge in the economy grew steadily, gaining a strong influence in terms of its development and dynamics. In modern conditions the competitiveness of the country, its economic independence and successful integration into the developed world system and prospects is impossible without knowledge production, accumulation and practical use.

The summarizing categorical apparatus of scientific research and the knowledge economy, compiled by category matrix which reflects the object and subject of research of formation of economy of knowledge in the chain: universal → general → particular → unit → specific category divided into spheres of application in fundamental and experimental science.

Described conceptual approaches to the formation of a knowledge society. Selected characteristic features of the knowledge society and its core values. The structure of the information society in the form of the sector model. Installed typical and more acceptable for the conditions of Ukraine the types of groups an institutional mechanism for the development of the knowledge economy.

Summarizes the content of the concept «intellectual capital» as an object of research in the knowledge economy. The main features of intellectual capital and its difference from material resources. It is proved that intellectual capital can create an

additional product in the process of their movement at the expense of self-organization, that is, has energy properties. The author clarified the concept of «social capital» from an economic point of view.

The proposed methodology of scientific research in the study of the knowledge economy, which includes the subject area (modern economic theory, diagnostics of the economic system and the concept of formation of knowledge economy), which leads to the use of scientific approaches and principles. The main components of the methodology of formation of knowledge economy of the agrarian sector included: paradigm modeling research, public policy and regulation of the process of formation of knowledge economy, the strategic guidelines for the formation of a knowledge economy in the agricultural sector, the enforcement mechanisms of the institutional environment of the knowledge economy.

The developed model of intellectual and creative paradigms of the knowledge economy as ecosystem of the welfare state, the core of which the imperative is cognitive creativity, the first protective shell – the main types of activities (educational greeting, scientific innovation, information and communication) the second protective sheath results called operations (capital, human, intellectual, and social).

After analyzing and summarizing the existing methodological approaches to the assessment of the knowledge economy, defining criteria for selection of indicators for evaluating Economics of knowledge, methodological approaches to the assessment of the process of formation of knowledge economy of the agrarian sector by component: research and innovation, manufacturing technology, information and education, environmental and social the scale of measurement includes the following steps of the process of formation – transformation, modernization, institutionalization and development.

The main directions of the state innovative and technological policy of Ukraine in respect of support of innovative enterprises are: eliminating bureaucratic obstacles to starting a business; providing direct financial support; facilitating access to funding sources; reducing the tax burden; training of qualified personnel for the needs of the business.

It is proved that the basic principles for the development of education in conditions of transition to the knowledge economy should be: scientific character, availability, quality, strength, knowledge, continuity, clarity, communication theory and practice, consciousness and autonomy, collectivism to the individualization of learning and innovation.

The development and implementation of social policies territorial entities proposed to be divided into three main interrelated stages: preparatory (includes the following steps - analysis of the social situation; social engineering; defining the purpose, goals and priorities; planning of implementation process); implementation of the plan (implementation of functions; the implementation of projects and programs); final (evaluation of the effectiveness of the new policy; monitoring the level of satisfaction of the population).

Considered the category of «mentality» that is most consistent with the principle of integration in cognition of the modern science. Determined systemic relationship

values with the mental field of the individual and society and a selected group of values that are directly related to mentality. The importance of creative abilities in the process of formation of knowledge economy.

The main targets of the formation and implementation of organizational-economic providing and the effectiveness of the formation of a knowledge economy the agrarian sector is the formation and strengthening of intellectual potential of the agrarian sector, stimulate innovation and investment activities, provision of institutional change in the mentality of the population, expansion of spheres of application of information and communication technologies and social capital formation in the agricultural sector.

It is proved that the implementation of knowledge management in enterprises or research institutions in the agrarian sector is a part of their investment and strategic policy and provides for the development and implementation of effective innovative projects. Thus, the management of knowledge helps businesses to become more competitive, reduce costs, increase the speed of making management decisions and efficiently identify the needs of consumers.

Set the main directions of assessment of efficiency of formation of knowledge economy in the field of socio-economic relations in the production: to determine the attitude and degree of involvement of the parties in effecting change; the establishment of a constructive dialogue, culture talks; increasing the level of competence of employees and the degree of their social maturity; changes in behavior, communication, cooperation, teamwork, leadership style and delegation of authority; improving the economic and social results of the work of a particular organization.

The use of obtained theoretical, methodological and practical developments aimed at development of measures on formation of the knowledge economy in the agricultural sector.

Key words: knowledge economy, creative economy, institutional structure, integration, information society, cognitive creative, social dialogue, structural change, methodology, mentality.